НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ СТАТИСТИКИ, ОБЛІКУ ТА АУДИТУ

Фінансово-економічний факультет

Кафедра фінансів, банківської справи та страхування

Спеціальність 072 Фінанси, банківська справа та страхування

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА БАКАЛАВРА

на тему:

«Формування та використанням коштів недержавних пенсійних фондів»

Кваліфікаційна робота бакалавра містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

Студент(ка) IV курсу групи 19.04_____ Мудрак Олексій Віталійович

Науковий керівник _____ д.е.н., професор Момотюк Л.Є.

Робота допущена до захисту _____ д.е.н., професор Бондарук Т. Г.

Київ 2023

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ СТАТИСТИКИ, ОБЛІКУ ТА АУДИТУ
ВІДДІЛЕННЯ ЗАОЧНОГО ТА ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ
КАФЕДРА ФІНАНСІВ, БАНКІВСЬКОЇ СПРАВИ ТА СТРАХУВАННЯ

Освітній ступінь – ***бакалавр***
Галузь знань - ***07 «Управління та адміністрування»***
Спеціальність – ***072 «Фінанси, банківська справа та страхування»***
Освітньо-професійна програма – ***«Фінанси, банківська справа та страхування»***

ЗАТВЕРДЖУЮ
Завідувач кафедри фінансів,
банківської справи та страхування
_____ д.е.н., проф. Т.Г.Бондарук
"____" _____20__року

ЗАВДАННЯ
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ БАКАЛАВРА

Мудрака Олексія Віталійовича
(прізвище, ім'я, по батькові)

1. Тема роботи Формування та використанням коштів недержавних пенсійних фондів
керівник проекту (роботи) д.е.н., професор Момотюк Л.Є.
(прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)

затверджені наказом НАСОА від "___"_____20___року №_____
2. Строк подання студентом роботи_____
3. Вихідні дані до роботи Закони України, Постанови Кабінету Міністрів України, інші нормативно-правові акти, монографії, наукові статті, статистичні дані формування доходів і витрат недержавних пенсійних фондів.
4.Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити) Теоретичні аспекти діяльності недержавних пенсійних фондів. Аналіз формування та використання коштів недержавних пенсійних фондів. Шляхи удосконалення управління фінансовими ресурсами фінансовими ресурсами недержавних пенсійних фондів в Україні
5. Перелік графічного матеріалу Побудувати схеми функціонування недержавних пенсійних фондів, таблиці динаміки доходів та витрат недержавних пенсійних фондів, структури активів і пасивів
6. Дата видачі завдання_____

Керівник _____
(підпис)

Завдання прийняв до виконання _____
(підпис)

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Відмітка про виконання
1.	Затвердження теми і наукового керівника кваліфікаційної роботи магістра на засіданні кафедри		
2.	Опрацювання першоджерел по темі роботи		
3.	Розробка плану роботи, методики та інструментарію досліджень		
4.	Проведення економічних досліджень та їх аналіз		
5.	Написання вступу до роботи		
6.	Написання першого розділу роботи		
7.	Написання другого розділу роботи		
8.	Написання третього розділу роботи		
9.	Написання висновків та пропозицій, оформлення роботи		
10.	Подача першого варіанту роботи на кафедру		
11.	Доопрацювання роботи згідно з зауваженнями керівника		
12.	Попередній захист роботи		

Студент(ка)_____ _____
(підпис) (прізвище та ініціали)

Керівник роботи _____ _____
(підпис) (прізвище та ініціали)

ЗМІСТ

ВСТУП…… 7
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ НЕДЕРЖАВНОГО ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ……. 10
1.1. Економічна сутність недержавного пенсійного забезпечення……. 10
1.2. Сутність формування активів і пасивів недержавних пенсійних фондів…….. 18
1.3. Модель механізму залучення і використання фінансових ресурсів недержавних пенсійних фондів……..... 22
Висновки до 1 розділу ……. 26
РОЗДІЛ 2 АНАЛІЗ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ КОШТІВ НЕДЕРЖАВНИХ ПЕНСІЙНИХ ФОНДІВ В УКРАЇНІ…… 28
2.1. Особливості функціонування недержавних пенсійних фондів в Україні…….. 28
2.2. Оцінка фінансового стану недержавних пенсійних фондів в Україні…….. 35
2.3. Моделі і методи управління фінансовими ресурсами недержавними пенсійними фондами……. 43
Висновки до 2 розділу…… 48
РОЗДІЛ 3. ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВИМИ РЕСУРСАМИ НЕДЕРЖАВНИХ ПЕНСІЙНИХ ФОНДІВ В УКРАЇНІ……..... 50
3.1. Зарубіжний досвід діяльності НПФ в аспекті формування і використання фінансових ресурсів…… 51
3.2. Напрямки залучення ресурсів недержавним пенсійним фондом……..... 59
Висновки до 3 розділу…….. 62
ВИСНОВКИ……... 63
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ…….. 66
ДОДАТКИ…….. 74

РЕФЕРАТ

кваліфікаційної роботи бакалавра
студента Національної академії статистики, обліку та аудиту

Мудрака Олексія Віталійовича
Тема: «**Формування та використання коштів недержавних пенсійних фондів»**

Загальний обсяг роботи складає 77 сторінок.
Містить 16 таблиць, 7 рисунків, 61 літературних джерел.

Актуальність дослідження. Ефективний розвиток економіки не можливий без існування відповідних механізмів та фінансових інститутів, які забезпечували б мобілізацію тимчасово вільних фінансових ресурсів, їх розподіл та перерозподіл на комерційних засадах між різними секторами економіки. На сучасному етапі такі механізми та фінансові інститути у своїй структурі поєднує фінансовий ринок. Він створює необхідні умови для переливання капіталів від тих, хто має заощадження, до тих, у кого на цей момент є потреба у капіталі. Серед значної кількості інститутів фінансового ринку, які беруть активну участь у процесах трансформації заощаджень у капітал, значний потенціал мають недержавні пенсійні фонди, які залучають фінансові ресурси на довгостроковій основі та з метою їх збереження і примноження вкладають їх у фінансові активи.

У сучасних умовах одним з найбільш важливих напрямів соціально-економічної політики держави є реформування пенсійної системи і забезпечення стабільності її функціонування, що впливає на платоспроможний попит, інвестиційні процеси в економіці, рівень життя населення.

Мета кваліфікаційної роботи полягає у проведенні теоретичних та практичних досліджень механізму залучення і використання фінансових ресурсів недержавних пенсійних фондів.

Об'єкт кваліфікаційної роботи – формування та використання коштів недержавних пенсійних фондів.

Предмет кваліфікаційної роботи – є механізм залучення та ефективного використання фінансових ресурсів недержавних пенсійних фондів.

При виконанні роботи використані наступні методи. Використовувалися наступні методи дослідження: абстрактно-логічний і системно-структурний – при визначенні і уточненні категоріально-понятійного апарату; порівняльний аналіз та групування – при формалізації структури фінансових ресурсів НПФ та формуванні моделей управління активами пасивного і активного типу; розрахунково-аналітичний метод – при аналізі діяльності НПФ в Україні; за допомогою графічного методу результати проведеного дослідження, теоретичні та практичні узагальнення представлено наочно.

У першому розділі йде мова про теоретичні аспекти недержавного пенсійного забезпечення, визначена економічна сутність недержавного пенсійного забезпечення, теоретичні засади управління активами і пасивами недержавних пенсійних фондів та висвітлено загальну модель механізму залучення і використання фінансових ресурсів недержавних пенсійних фондів. Так, недержавний пенсійний фонд є важливою ланкою для забезпечення економічного і соціального розвитку країни, тому що недержавні пенсійні фонди є великими інвесторами і їх активи у всьому світі забезпечують «довгі» гроші. У законі України «Про недержавне пенсійне забезпечення», визначено, що «недержавний пенсійний фонд – юридична особа, яка має статус неприбуткової організації (непідприємницького товариства), функціонує та проводить діяльність виключно з метою накопичення пенсійних внесків на користь учасників пенсійного фонду з

подальшим управлінням пенсійними активами, а також здійснює пенсійні виплати учасникам зазначеного фонду.

Другий розділ присвячений аналізу становлення та розвитку недержавного пенсійного забезпечення в Україні, визначенню особливостей функціонування недержавних пенсійних фондів в Україні, аналізу методів управління фінансовими ресурсами недержавних пенсійних фондів.

Третій розділ містить шляхи удосконалення управління та перспективи розвитку недержавних пенсійних фондів на сучасному етапі в Україні, аналіз зарубіжного досвіду діяльності недержавних пенсійних фондів в аспекті формування і використання фінансових ресурсів.

Практичне значення полягає у розробці пропозицій щодо удосконалення механізму залучення та використання ресурсів недержавними пенсійними фондами. Результати магістерської роботи можуть бути використані в практичній діяльності недержавних пенсійних фондів України.

Ключові слова: активи, інвестиційна діяльність, інвестиційний портфель, недержавне пенсійне забезпечення, пасиви, пенсійний фонд, портфельне фінансування, ринок фінансових послуг, фінансові ресурси.

Студент Мудрак О.В.

ВСТУП

Актуальність теми. На сучасному етапі фінансовий ринок покликаний створювати необхідні умови для переміщення капіталів від тих, хто має заощадження, до тих, у кого на цей момент є потреба у капіталі. Саме недержавні пенсійні фонди, які залучають фінансові ресурси на довгостроковій основі, мають значний потенціал трансформації заощаджень, у капітал та з метою їх збереження і примноження вкладають у фінансові активи.

У сучасних умовах одним з найбільш важливих напрямів соціально-економічної політики держави є реформування пенсійної системи і забезпечення стабільності її функціонування, що впливає на платоспроможний попит, інвестиційні процеси в економіці, рівень життя населення.

Дослідженню питання функціонування недержавних пенсійних фондів та управління їх фінансовими ресурсами присвячено багато праць вчених, зокрема: Л. Алексеєнко, М. Бабірад, Ю. Вітки, Н. Ковальової, А. Кузнєцової, М. Лазебної, Л. Миргородської, А. Михайлова, С. Науменкової, О. Соломки, Т. Смовженко, Г. Терещенко, О. Ткача, А. Федоренко, І. Школьник, А. Якимової, О. Ярошенко та інших.

З практичних набутків розвинених країн відомо, що найбільш конкурентоспроможними, законодавчо захищеними та системно функціонуючими фінансовими посередниками, здатними мобілізувати достатні обсяги довгострокових фінансових ресурсів та трансформувати їх в інвестиційний ресурс, є саме недержавні пенсійні фонди (НПФ). При цьому слід відмітити складність і багатогранність процесу управління фінансовими ресурсами НПФ, що потребує комплексного підходу, який передбачає нерозривну єдність активів і пасивів, які є взаємозалежними та взаємообумовленими. В аспекті зазначеної проблематики особливої

актуальності набуває вдосконалення механізму залучення і використання фінансових ресурсів НПФ.

Метою кваліфікаційної роботи є проведення теоретичних та практичних досліджень механізму залучення і використання фінансових ресурсів недержавних пенсійних фондів.

Для досягнення мети визначено та розв'язано такі **завдання:**

- розглянути економічна сутність недержавних пенсійних фондів;
- розкрити управління активами і пасивами недержавних пенсійних фондів;
- описати загальна модель механізму залучення і використання фінансових ресурсів недержавних пенсійних фондів
- визначити та розкрити особливості функціонування недержавних пенсійних фондів в Україні;
- оцінити стан недержавних пенсійних фондів в Україні;
- розкрити моделі і методи управління фінансовими ресурсами недержавними пенсійними фондами
- описати проблеми та перспективи розвитку недержавних пенсійних фондів на сучасному етапі в Україні;
- розглянути зарубіжний досвід діяльності НПФ в аспекті формування і використання фінансових ресурсів;
- запропонувати напрямки залучення ресурсів недержавним пенсійним фондом.

Об'єктом дослідження формування та використання коштів недержавних пенсійних фондів.

Предметом дослідження є механізм залучення та ефективного використання фінансових ресурсів НПФ.

Методи дослідження. Використовувалися наступні методи дослідження: абстрактно-логічний і системно-структурний – при визначенні і уточненні категоріально-понятійного апарату; порівняльний аналіз та групування – при формалізації структури фінансових ресурсів НПФ та

формуванні моделей управління активами пасивного і активного типу; розрахунково-аналітичний метод – при аналізі діяльності НПФ в Україні; за допомогою графічного методу результати проведеного дослідження, теоретичні та практичні узагальнення представлено наочно.

Практичне значення кваліфікаційної роботи полягає у розробці пропозицій щодо удосконалення механізму залучення та використання ресурсів недержавними пенсійними фондами. Результати магістерської роботи можуть бути використані в практичній діяльності недержавних пенсійних фондів України.

Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (61), додатків. Сутність роботи висвітлено на 77 сторінках основного тексту, який містить 16 таблиць і 7 рисунків.

РОЗДІЛ 1
ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ НЕДЕРЖАВНОГО ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

1.1. Економічна сутність недержавного пенсійного забезпечення

Однією з найважливіших проблем України протягом останніх кількох років є реформування пенсійної системи з метою підвищення рівня соціального захисту населення. Ця необхідність є актуальною, у зв'язку з такими факторами:

- зміни в демографічній структурі населення. Зменшення народжуваності та збільшення тривалості життя призводять до зростання співвідношення пенсіонерів до працездатного населення. Це ставить під загрозу фінансову стійкість пенсійної системи, оскільки зменшується кількість активних працівників, які фінансують пенсії для пенсіонерів.

- стан економіки також може впливати на потребу в реформуванні пенсійної системи. Наприклад, зростання безробіття або зменшення кількості робочих місць може знизити дохідність пенсійної системи і створити проблеми з фінансуванням пенсій.

- причини фінансового характеру. Наприклад, якщо пенсійний фонд має недостатні ресурси для виплати пенсій, потрібні зміни для забезпечення його фінансової стійкості. Причиною таких фінансових проблем можуть бути недостатній рівень пенсійних внесків, погане управління пенсійними активами або недостатні інвестиції.

- суспільні зміни та зростання очікувань громадян також можуть вимагати реформування пенсійної системи. Наприклад, зміна уявлень про вік, коли людина повинна виходити на пенсію, або вимога більш великих пенсійних виплат може призвести до необхідності перегляду пенсійних політик та системи.

У сфері пенсійного забезпечення зміни проявилися в запровадженні

приватного (недержавного) пенсійного забезпечення, яке функціонує в багатьох державах світу. У свою чергу, це спричинило появу якісно нових суб'єктів права — недержавних пенсійних фондів (далі — НПФ), яким властивий особливий цивільно-правовий статус, що пояснюється специфікою виду їхньої діяльності. Можна говорити про те, що законодавча модель НПФ ставить перед доктриною цивільного права завдання переосмислення й розвитку традиційних правових конструкцій, таких як: природа юридичної особи, правосуб'єктність юридичної особи, управління юридичною особою тощо [12].

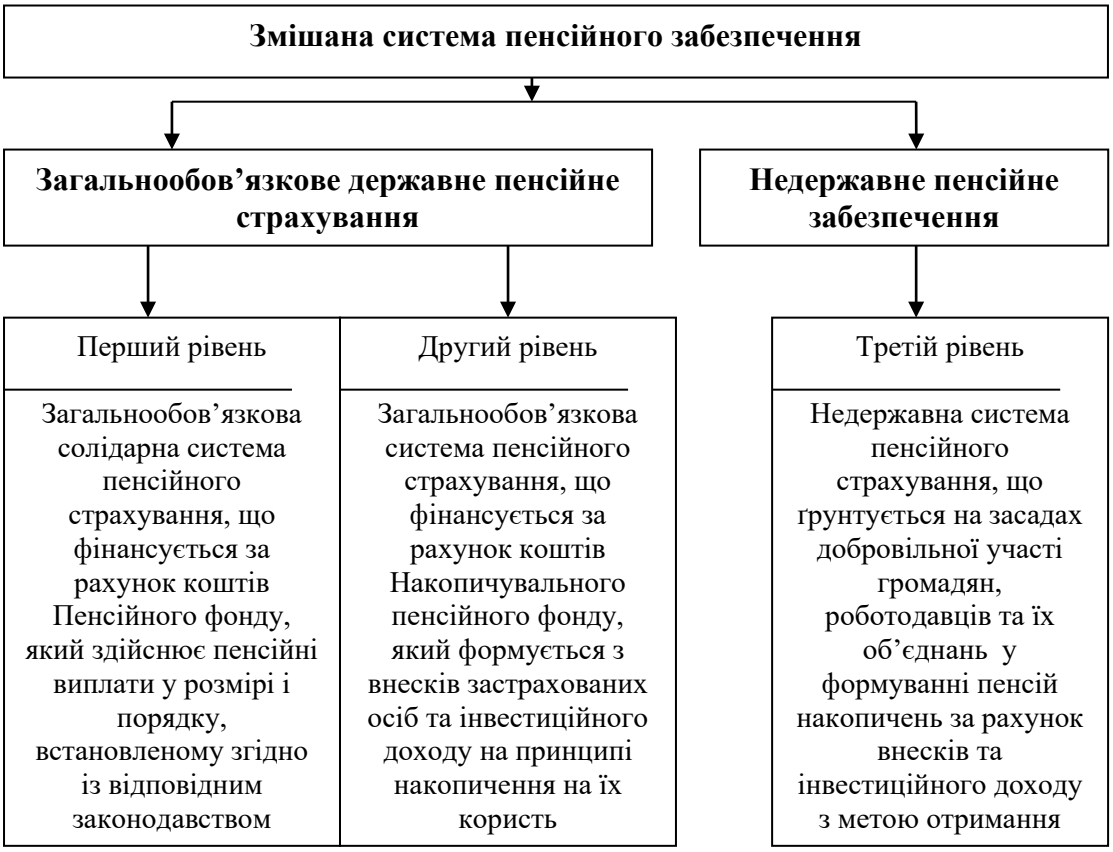

Рис. 1.1. Система пенсійного забезпечення, яка запроваджується в Україні

Джерело: [22].

Розберемо докладніше зміст і сутність категорії «недержавний пенсійний фонд». Найбільш розповсюджене визначення недержавного пенсійного фонду як організації або установи, яка надає можливість індивідуальним особам акумулювати кошти на пенсію власними зусиллями.

Думки вчених щодо недержавних пенсійних фондів можуть варіюватися залежно від контексту та особистих поглядів кожного дослідника. Ось кілька різних підходів:

Позитивний підхід. Деякі вчені вважають недержавні пенсійні фонди ефективними інструментами пенсійного забезпечення. Вони вказують на переваги таких фондів, зокрема більшу гнучкість, особистий контроль над активами та можливість отримувати вищі доходи за рахунок інвестування вільних коштів на ринках.

Критичний підхід. Деякі вчені можуть мати певні застереження щодо недержавних пенсійних фондів. Вони можуть вказувати на можливі ризики, пов'язані зі змінами на фінансових ринках, недостатню регулювання та контроль, а також нерівність в доступі до таких фондів для різних соціальних груп.

Збалансований підхід. Деякі вчені можуть розглядати недержавні пенсійні фонди як доповнення до державної пенсійної системи, пропонуючи комбінацію обох підходів. Вони можуть вважати, що недержавні фонди можуть бути вигідними для тих, хто має можливість та навички ефективно управляти своїми пенсійними активами, але при цьому залишають державну систему пенсійного забезпечення як соціальний захист для всіх громадян.

Важливо відзначити, що думки вчених є різноманітними, і існує багато підходів до розуміння недержавних пенсійних фондів. Визначення переваг та недоліків таких фондів залежить від конкретного контексту, регулювання та реалій кожної конкретної країни.

Вітка Ю.В. визначає дефініції «недержавний пенсійний фонд», яка вважає, що НПФ – це:

- по-перше, «сукупність активів, що являють собою грошові кошти учасників, залучені у вигляді внесків на пенсійні рахунки, та які інвестуються для збільшення вартості активів з метою виплат пенсій учасникам»;

- по-друге, „юридична особа, що здійснює збирання та інвестування грошових коштів, призначених для виплати пенсій учасникам фонду, які досягли пенсійного віку [15].

На наш погляд, таке формулювання є не досить точним, оскільки підстави і порядок отримання пенсійних виплат учасником конкретизуються в пенсійному контракті в межах варіантів, передбачених законом.

Звертає на себе увагу думка А. Михайлова, який трактує НПФ як «юридичну особу, що має статус організації соціального забезпечення, яка створюється і функціонує винятково з метою накопичення пенсійних внесків учасників фонду (з подальшим управлінням і розміщенням пенсійних активів через довірених осіб в інтересах одержання інвестиційного доходу), а також здійснює виплати учасникам фонду при виникненні у них пенсійних підстав, на умовах і в розмірах, визначених пенсійними контрактами».

Відповідно до законодавства України, а саме Закону України "Про недержавне пенсійне забезпечення" (від 09.07.2003 р. № 1058-IV), недержавний пенсійний фонд є юридичною особою, створеною на основі добровільного членства громадян та/або юридичних осіб з метою забезпечення пенсійного забезпечення своїх учасників. Відповідно до цього закону, недержавний пенсійний фонд здійснює діяльність зі збирання внесків, управління та інвестування пенсійних активів, а також виплати пенсій та інших пенсійних виплат своїм учасникам. Недержавний пенсійний фонд підлягає реєстрації в уповноваженому органі державної реєстрації та контролю за фінансовими установами. Закон також визначає права та обов'язки недержавного пенсійного фонду, його учасників та управлінців, порядок формування та використання пенсійних активів, а також механізми контролю та нагляду за його діяльністю.

Відповідно до Закону України "Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування" (від 09.07.2003 р. № 1058-IV), недержавний пенсійний фонд визначається як установа або організація, створена на підставі ліцензії Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків

фінансових послуг (НКЦПФП), з метою акумуляції та управління коштами, що формуються за рахунок внесків осіб за їхнім вибором або за рахунок коштів, наданих відповідно до трудових договорів з юридичними особами, а також наданих за рахунок пільгових внесків учасників фонду. Недержавний пенсійний фонд має право здійснювати наступні види діяльності: збирання внесків, управління та інвестування активів, виплату пенсій, страхування пенсійних ризиків, а також надання інших послуг, пов'язаних з пенсійним забезпеченням. Діяльність недержавного пенсійного фонду підлягає ліцензуванню, контролю та нагляду з боку Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг. Закон також визначає права та обов'язки недержавного пенсійного фонду, учасників фонду, порядок формування та використання пенсійних активів, механізми контролю та нагляду за діяльністю фонду.

Розглянемо детальніше особливості функціонування НПФ, проаналізуємо ключові показники їх діяльності з метою виокремлення основних напрямів формування та використання їх фінансових ресурсів.

Зважаючи на високу соціальну значимість діяльності цих структур, вона повинна бути захищена від зловживань третіми особами. Елементи такого захисту полягають у складній структурі управління НПФ, та різних, один одного контролюючих функціях суб’єктів, що його обслуговують (див. табл. 1.2).

Таблиця 1.2

Функції суб’єктів, що обслуговують недержавний пенсійний фонд

Суб'єкт	Функції
Рада НПФ (є єдиним органом управління НПФ у кількості не менш 5 чоловік)	Укладання договорів з адміністратором, компанією з управління активами, зберігачем і аудитором; заслуховування звітів про діяльність цих суб'єктів; затвердження інформації про фінансовий стан фонду; контроль цільового використання пенсійних активів.
Адміністратор недержавного пенсійного фонду (діє на підставі ліцензії)	Залучення вкладників, укладання пенсійних контрактів, ведення індивідуальних пенсійних рахунків, облік пенсійних внесків, розрахунки пенсійних виплат, здійснення пенсійних виплат, надання НПФ агентських і рекламних послуг, ведення бухгалтерського обліку, складання та оприлюднення звітності.
Компанія з управління активами (КУА)	Аналіз ринку фінансових інструментів, розміщення активів згідно з інвестиційною декларацією НПФ, забезпечення прибутковості вкладень пенсійного капіталу, надання звітності.
Банк-зберігач	Відкриття та ведення рахунків НПФ, зарахування пенсійних внесків, виконання розпоряджень адміністратора й КУА або Державною комісією з цінних паперів та фондового ринку щодо припинення такого виконання, ведення обліку та зберігання цінних паперів та ін. документів, пов’язаних з формуванням пенсійних активів, контроль діяльність КУА й адміністратора, подання звітності.
Незалежний аудитор (кожного року новий)	Аудиторська перевірка діяльності пенсійного фонду, адміністратора, КУА, банку-зберігача проводиться не рідше разу на рік за рахунок коштів суб'єкта, що перевіряється.
Торговець цінними паперами (ТЦП)	Купівля-продаж цінних паперів за розпорядженням КУА, надання звітності.

Джерело: [33

Законом про НПЗ визначено три види пенсійних фондів, що можуть здійснювати свою діяльність у сфері добровільного пенсійного страхування: корпоративні, професійні, та відкриті пенсійні фонди. Між ними існує ряд відмінностей у вимогах до складу засновників та учасників цих видів фондів, які узагальнено у таблиці 1.3.

Таблиця 1.3

Характеристика пенсійних фондів за їх видами

Вид пенсійного фонду	Засновники	Учасники
Корпоративний	Юридична особа-роботодавець (одна або декілька), до яких можуть приєднуватися роботодавці-платники;	Виключно громадяни, які перебувають (перебували) у трудових відносинах із: • роботодавцями-засновниками; • роботодавцями-платниками.
Професійний	• об'єднання юридичних осіб-роботодавців; • об'єднання фізичних осіб, в т. ч. професійні спілки (або їх об'єднання); • фізичні особи, пов’язані за родом їхньої професійної діяльності.	Виключно громадяни, які пов’язані за родом їхньої професійної діяльності (занять), визначеної у статуті фонду.
Відкритий	Будь-які юридичні особи.	Громадяни України, іноземці та особи без громадянства незалежно від місця та характеру їх роботи

Джерело: [17].

Згідно зі ст. 1 Закону України «Про недержавне пенсійне забезпечення» *пенсійні активи* – це фінансові активи, які використовуються для фінансування пенсійних зобов'язань та забезпечення пенсійного забезпечення. Це можуть бути різні види інвестицій, кошти та майно, які збираються та управляються пенсійними фондами або страховими компаніями з метою забезпечення виплат пенсій і пенсійних виплат у майбутньому. Пенсійні активи можуть включати наступні елементи:

Грошові кошти: це наявні грошові ресурси, які призначені для виплат пенсій та пенсійних виплат.

Інвестиції: пенсійні фонди та страхові компанії можуть інвестувати пенсійні активи в різні фінансові інструменти, такі як акції, облігації, нерухомість, фонди та інші активи. Метою інвестування є отримання прибутку, який забезпечує фінансування пенсійних виплат у майбутньому.

Фондові інструменти: це включає акції, облігації та інші фінансові інструменти, які володіють певною вартістю та можуть бути утримуваними пенсійними фондами та страховими компаніями.

Нерухомість та майно: пенсійні фонди можуть мати інвестиції в нерухомість, таку як комерційні будівлі, офісні приміщення, житлові будинки та інше майно, яке може забезпечувати стабільний дохід та вартість для фонду.

Інші активи: до пенсійних активів також можуть входити інші фінансові активи, такі як фонди споживчих кредитів, деривативи, цінні папери та інші інструменти.

Формування зобов'язання фонду («пасиви НПФ») також регламентується Законом України «Про НПЗ». Пасиви недержавних пенсійних фондів представляють сукупність фінансових зобов'язань та забезпечують джерело пенсійних виплат та інших пенсійних винагород у майбутньому. Це зобов'язання фонду перед його учасниками щодо виплати пенсій та інших пенсійних пільг у встановлені строки. Пасиви недержавного пенсійного фонду включають наступні елементи:

Пенсійні зобов'язання: це сума грошей, яку фонд зобов'язаний виплатити своїм учасникам у майбутньому на підставі угод та умов пенсійних програм. Це можуть бути пенсії, страхові виплати, додаткові пенсійні винагороди та інші пенсійні пільги, які встановлені програмою фонду.

Резерви: недержавний пенсійний фонд може формувати резерви для забезпечення стабільності та виплат пенсій у разі недостатнього фінансування або несприятливих ринкових умов. Ці резерви можуть використовуватися для поповнення коштів, які необхідні для виконання пенсійних зобов'язань.

Обов'язкові внески: пасиви також включають суми грошей, які фонд отримує у вигляді обов'язкових внесків від учасників пенсійної програми. Це можуть бути регулярні внески або одноразові платежі, які забезпечують накопичення коштів для майбутнього пенсійного забезпечення.

Інші зобов'язання: до пасивів можуть входити й інші фінансові зобов'язання фонду, такі як операційні витрати, податки, борги та інші зобов'язання, які виникають в процесі функціонування фонду.

Управління пасивами недержавного пенсійного фонду вимагає контролю, планування та ефективного використання фінансових ресурсів для забезпечення стійкості та стабільного функціонування фонду.

Важливим є те, що НПФ не може залучати кредитні ресурси, оскільки статтею 40 Закону України «Про НПЗ» зазначено, що «особи, що здійснюють управління активами від імені фонду, під час провадження такої діяльності не мають права … від імені пенсійного фонду надавати позику або брати позику чи кредит, які підлягають поверненню за рахунок пенсійних активів фонду».

Проведене дослідження дозволило виявити основні *джерелами формування фінансових ресурсів* НПФ: пайові внески вкладників на користь учасників; прибуток; кредиторська заборгованість, що постійно знаходиться в розпорядженні суб'єкта господарювання. Слід зазначити, що ключовими показниками оцінки діяльності НПФ є чиста вартість активів пенсійного фонду (ЧВА). Чиста вартість недержавних пенсійних фондів відноситься до вартості пенсійних послуг, які надають недержавні пенсійні фонди своїм учасникам. Ця вартість включає в себе комісійні та інші витрати, пов'язані з управлінням пенсійними активами та наданням послуг фондом. Чиста вартість може включати такі складові: адміністративні комісійні, інвестиційні комісійні, інші витрати:

1.2. Сутність формування активів і пасивів недержавних пенсійних фондів

Здійснюючи аналіз управління активами пенсійних фондів, треба враховувати, що будь-які активи мають джерела їх формування – пасиви.

Користуючись нормативними актами, що регулюють діяльність недержавних пенсійних фондів пропонуємо розглянути структуру умовного

балансу, врахувавши регуляторні обмеження стосовно складу активів і пасивів НПФ (табл. 1.4).

Таблиця 1.4

Схема умовного балансу недержавного пенсійного фонду

Актив	**Пасив**
Внутрішні державні облігації	Головні зобов'язання НПФ перед учасниками нараховані
Зовнішні державні облігації	Адміністративні витрати:
Банківські депозитні рахунки	*- оплата послуг адміністратора (ВНПФ – 6 %, КНПФ і ПНПФ – 5% від суми пенсійних внесків);*
Муніципальні облігації	*- оплата послуг зберігача (0,5 % пенсійних активів);*
Корпоративні облігації	*- винагорода особі, що здійснює управління активами (4,2 % пенсійних активів)*
Іпотечні цінні папери	*- винагорода аудитора (за домовленістю);*
Об'єкти нерухомості	*- оплата послуг торговців цінними паперами та ін. посередників;*
Банківські метали	*- оплата витрат на перереєстрацію прав власності;*
Закордонні інвестиції	*- оплата послуг осіб, які надають НПФ консультації та (або) агентські послуги;*
	- інші виплати, передбачені Законом України «Про НПЗ»
Сукупна сума активів	**Сукупна сума зобов'язань**
	Чисті активи *(сукупна сума активів мінус сукупна сума зобов'язань)*

Джерело: [19]

У зазначеному звіті представлена інформація про склад пенсійних активів в межах дозволених законодавством. Перелік цих активів визначається Законом про НПЗ та інвестиційною декларацією самого фонду, зареєстрованою у НКЦПФР.

Функції управління активами НПФ покладені на компанію з управління активами. Компанія з управління активами недержавного пенсійного фонду виконує ряд важливих функцій та має певні обов'язки. Основні з них включають:

1. Управління активами. Компанія займається професійним управлінням пенсійними активами, які накопичуються в недержавному пенсійному фонді. Це включає прийняття рішень щодо розподілу та

інвестування цих активів для отримання максимального доходу і забезпечення стійкості фонду.

2. Розробка і виконання інвестиційної стратегії. Компанія визначає інвестиційну стратегію фонду, враховуючи його цілі, ризики та інвестиційний горизонт. Це включає вибір і розподіл активів у різні класи (наприклад, акції, облігації, нерухомість), розробку портфелю та контроль за його виконанням.

3. Аналіз та оцінка ринкових умов. Компанія відстежує ринкові умови, проводить аналіз фінансових ринків, оцінює ризики та можливості для вибору оптимальних інвестиційних рішень. Вона враховує економічні, фінансові та політичні фактори, що можуть вплинути на доходність пенсійних активів.

4. Моніторинг та контроль. Компанія здійснює постійний моніторинг та контроль за інвестиційним портфелем фонду. Вона виконує аналіз ризиків, диверсифікує портфель, оцінює ризикованість та доходність активів, забезпечуючи відповідність з правилами та стратегією фонду.

5. Забезпечення виплат пенсій. Компанія відповідає за забезпечення належного фінансування пенсійних зобов'язань та своєчасну виплату пенсійних виплат фонду. Вона контролює ліквідність фонду та забезпечує наявність достатніх коштів для виплат.

6. Звітність та документація. Компанія зобов'язана підтримувати детальну документацію про управління активами фонду та надавати звіти про його діяльність. Вона також взаємодіє з регулюючими органами та забезпечує виконання вимог законодавства.

Ці функції та обов'язки компанії з управління активами недержавного пенсійного фонду спрямовані на ефективне управління пенсійними активами, забезпечення стабільності та стійкості фонду, а також на забезпечення своєчасної та належної пенсійної виплати учасникам фонду.

До обов’язків КУА відноситься розміщення активів згідно з інвестиційною декларацією НПФ, забезпечення прибутковості вкладень

пенсійного капіталу. Закон про НПЗ відокремлює функцію формування пенсійних резервів від функції розміщення цих резервів в активах. Право відкриття та ведення рахунків НПФ, зарахування пенсійних внесків, ведення обліку та зберігання цінних паперів та інших документів, пов'язаних з формуванням пенсійних активів надано банкам.

Сучасна інвестиційна діяльність безпосередньо ґрунтується на застосуванні «портфельної теорії», яка передбачає, що більшість інвесторів для своєї інвестиційної діяльності обирають декілька інструментів, тобто формують інвестиційний портфель. Подібний критерій формування структури активів недержавних пенсійних фондів є вимогою Закону про НПЗ, що регулює їх діяльність.

Сутність інвестицій НПФ розкривається через структуру і призначення його інвестиційного портфеля, як інституційного інвестора. Інвестиційний портфель недержавного пенсійного фонду - це сукупність інвестиційних активів, які утримує фонд з метою забезпечення майбутніх пенсійних виплат та отримання доходу. Це можуть бути різні види фінансових інструментів, такі як акції, облігації, іпотека, нерухомість, деривативи та інші. Основна мета інвестиційного портфеля недержавного пенсійного фонду - забезпечити максимальний дохід та стабільність фонду з метою виплати пенсійних виплат у майбутньому. Фонд старається досягти оптимального балансу між ризиком та доходністю, враховуючи різні фактори, такі як інвестиційні цілі, ризики, ринкові умови та обмеження, встановлені законодавством та регуляторними органами. Склад і структура інвестиційного портфеля можуть варіюватися залежно від стратегії та політики фонду. Наприклад, фонд може розподіляти свої активи між різними класами активів, такими як акції, облігації, нерухомість тощо, з метою диверсифікації ризиків. Також фонд може використовувати професійні послуги компаній з управління активами для ефективного управління своїми інвестиціями. Управління інвестиційним портфелем недержавного пенсійного фонду вимагає постійного моніторингу ринкових умов, аналізу ризиків та доходності, перегляду та оновлення

інвестиційної стратегії з метою забезпечення оптимального результату для фонду та його учасників.

При формуванні інвестиційного портфелю слід враховувати альтернативність його цілей (табл. 1.5).

Таблиця 1.5

Протиріччя вибору цілей формування інвестиційного портфеля

Основні цілі	Альтернативні цілі
Високі темпи росту капіталу в довгостроковому періоді	Підвищення рівня поточної доходності інвестиційного портфеля; зниження рівня інвестиційних ризиків
Підвищення рівня поточної доходності інвестиційного портфеля	Зниження рівня інвестиційних ризиків
Зниження рівня інвестиційних ризиків	Підвищення темпів росту доходу і капіталу
Забезпечення достатньої ліквідності інвестиційного портфеля	Високі темпи росту капіталу в довгостроковому періоді

Джерело: [25]

У вітчизняній практиці при виборі об'єктів інвестування ставка робиться на три напрямки: акції, боргові інструменти і депозити. У залежності від обраної інвестиційної політики інвестиційний портфель фонду може бути сформовано як консервативний, зважений або агресивний.

1.3. Модель механізму залучення і використання фінансових ресурсів недержавних пенсійних фондів

Узагальнюючи теоретичні аспекти, за допомогою яких сформовано моделі і методи управління фінансовими ресурсами, виокремлюють основні етапи побудови механізму залучення і використання фінансових ресурсів НПФ у вигляді логічної схемі їх управління, яка представлена на рис. 1.2.

Рис.1.2. Логічна схема основних етапів механізму залучення і використання фінансових ресурсів НПФ

Джерело: [31]

Побудова ефективного механізму залучення і використання фінансових ресурсів НПФ являє собою комплексний процес управлінських дій щодо залучення і використання фінансових ресурсів для формування активів і виконання зобов’язань з метою накопичення і примноження пенсійних заощаджень на користь учасників (рис.1.3).

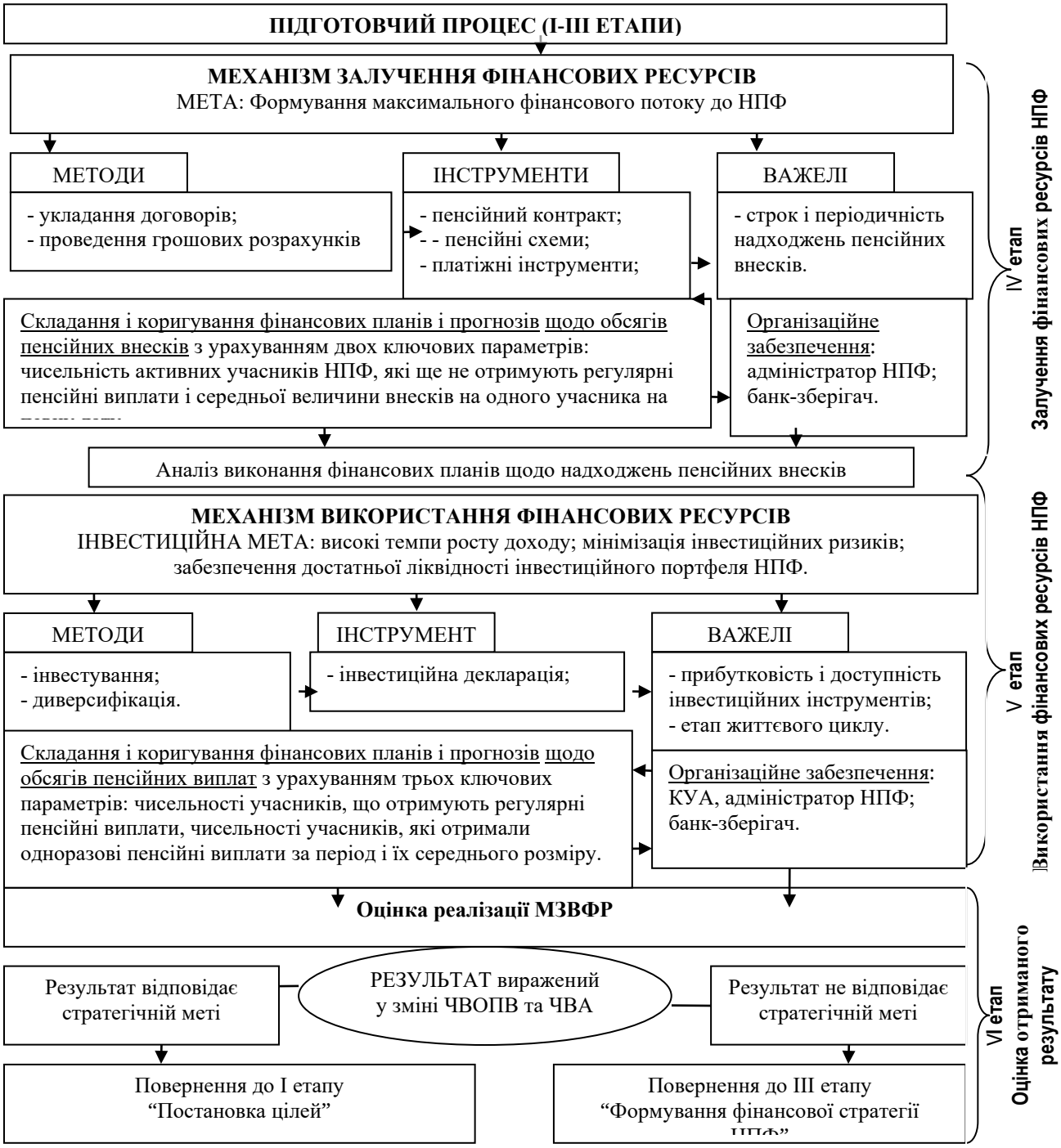

Рис. 1.3. Механізм залучення і використання фінансових ресурсів НПФ

Джерело:[33].

Основним джерелом фінансових ресурсів НПФ виступають пенсійні внески вкладників. Так, процес залучення пенсійних внесків до недержавних пенсійних фондів можна умовно поділити на кілька етапів. Ось основні з них:

1) Вибір фонду.

Учасник пенсійної системи має можливість вибрати недержавний пенсійний фонд, в який він бажає внести свої пенсійні внески. Цей вибір залежить від різних факторів, таких як репутація фонду, рівень комісійних, інвестиційна стратегія та інші параметри.

2). Укладення договору.

Після вибору фонду, учасник укладає договір з недержавним пенсійним фондом. У цьому договорі визначаються права і обов'язки сторін, умови зберігання та інвестування пенсійних внесків, а також комісійні та витрати, пов'язані з участю в фонді.

3). Внесення пенсійних внесків.

Після укладення договору учасник регулярно вносить пенсійні внески до обраного недержавного пенсійного фонду. Це може бути відрахування з заробітної плати або самостійні внески, залежно від типу пенсійної системи та правил фонду.

4). Управління пенсійними активами.

Недержавний пенсійний фонд використовує пенсійні внески для інвестування в різні активи з метою забезпечення доходності та зростання пенсійних коштів. Фонд зазвичай має професійних управителів активів, які відповідають за управління портфелем і прийняття рішень щодо інвестицій.

5). Накопичення та зростання пенсійних коштів.

Згідно з обраною інвестиційною стратегією, пенсійні внески учасника фонду накопичуються та зростають протягом періоду до виходу на пенсію. Збільшення вартості пенсійних активів може бути досягнуто за рахунок доходу від інвестицій, таких як прибуток від фондових ринків, облігаційні відсотки, нерухомість тощо.

6). Виплата пенсії.

Коли учасник досягає пенсійного віку або встановлено інші умови виходу на пенсію, недержавний пенсійний фонд починає виплачувати пенсію учаснику. Виплата може бути в різних формах, таких як місячні платежі, одноразова сума або комбінація різних варіантів.

Висновки до 1 розділу

Недержавний пенсійний фонд є важливою ланкою для забезпечення економічного і соціального розвитку країни, тому що недержавні пенсійні фонди є великими інвесторами і їх активи у всьому світі забезпечують «довгі» гроші. У законі України «Про недержавне пенсійне забезпечення», визначено, що «недержавний пенсійний фонд – юридична особа, яка має статус неприбуткової організації (непідприємницького товариства), функціонує та проводить діяльність виключно з метою накопичення пенсійних внесків на користь учасників пенсійного фонду з подальшим управлінням пенсійними активами, а також здійснює пенсійні виплати учасникам зазначеного фонду.

1. Узагальнення досвіду показало, що однією з необхідних умов фінансової стійкості НПФ є дотримання актуарного балансу між пенсійними активами фонду і його пенсійними зобов'язаннями. Виявлені особливості дозволили зробити висновок про необхідність використання принципу портфельного підходу Хариса Л. до управління активами і пасивами фонду з урахуванням впливу змін активів на пасиви і навпаки.

2. Цілями процесу управління фінансовими ресурсами на конкретних його етапах є такі: акумулювання пенсійних внесків у максимально-можливому обсязі, забезпечення ефективності інвестування фінансових ресурсів (максимізація розміру інвестиційного доходу при встановленому рівні ризику), збалансування грошових потоків за обсягом та їх синхронізація у часі (забезпечення своєчасного виконання зобов'язань фонду).

4. Важливою складовою механізму управління діяльністю НПФ є його актуарне оцінювання, тобто економіко-математичні розрахунки балансу зобов'язань і активів НПФ, що здійснюються з метою прогнозування здатності фонду виконувати власні зобов'язання. Актуарні розрахунки необхідні на всіх етапах розробки та реалізації пенсійних програм НПФ,

оскільки від повноти отриманих даних залежить ефективність прийнятих управлінських рішень.

РОЗДІЛ 2
АНАЛІЗ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ КОШТІВ НЕДЕРЖАВНИХ ПЕНСІЙНИХ ФОНДІВ В УКРАЇНІ

2.1. Особливості функціонування недержавних пенсійних фондів в Україні

Як вже зазначалось в 1 розділі даної кваліфікаційної роботи, відповідно до Закону України «Про недержавне пенсійне забезпечення» НПФ є юридичною особою, яка має статус неприбуткової організації (непідприємницького товариства), провадить діяльність виключно з метою накопичення пенсійних внесків на користь учасників пенсійного фонду з подальшим управлінням пенсійними активами, а також здійснює пенсійні виплати учасникам зазначеного фонду у порядку, визначеному законодавством.

Схему недержавного пенсійного забезпечення через НПФ зображено на рисунку 2.1.

Недержавне пенсійне забезпечення через недержавні пенсійні фонди може включати наступні етапи:

1. Участь у системі.

Особа, яка бажає мати недержавне пенсійне забезпечення, вступає в систему недержавного пенсійного фонду. Це може бути за власним бажанням або через роботодавця, який пропонує пенсійну програму своїм співробітникам.

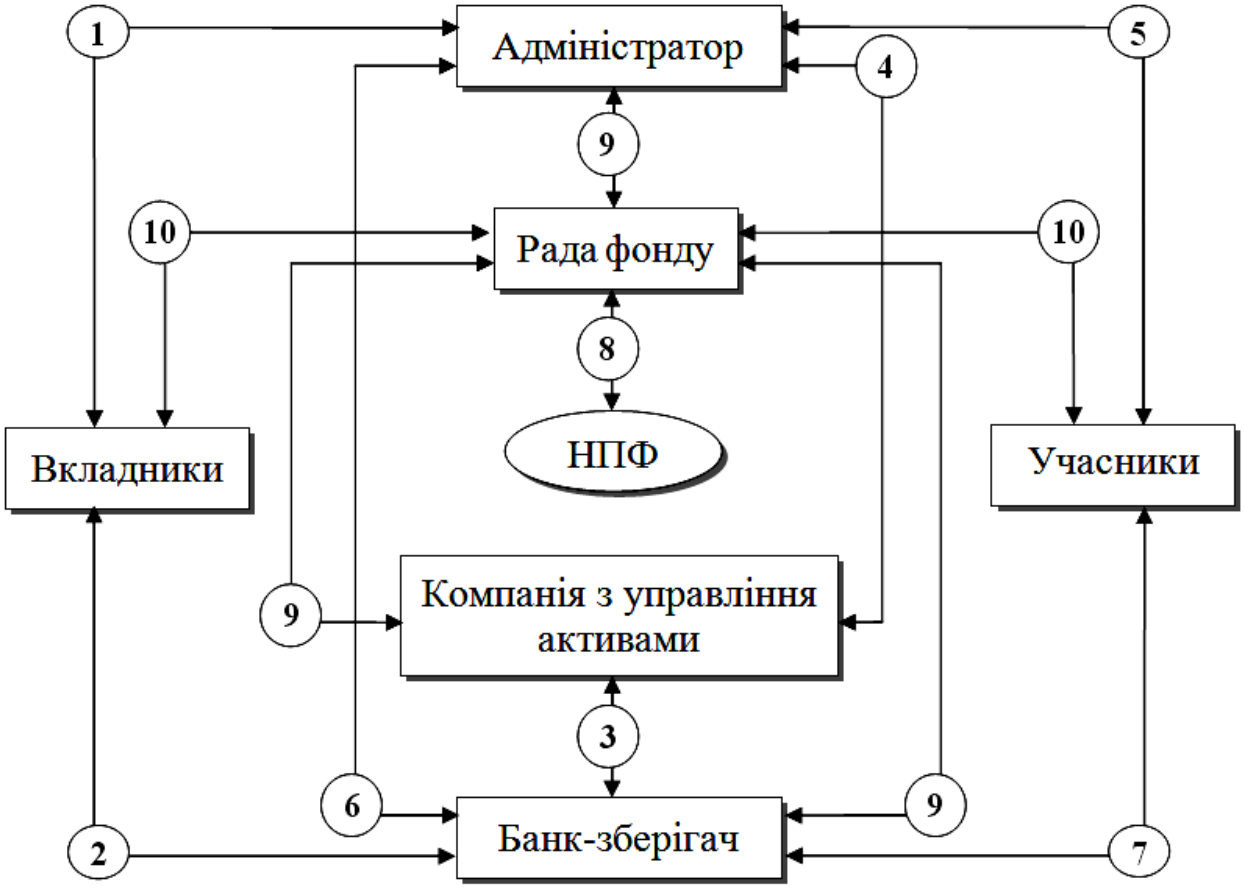

Рис. 2.1. Схема недержавного пенсійного забезпечення через НПФ

Джерело: [17]

2. Сплата внесків.

Учасник регулярно вносить пенсійні внески у свій недержавний пенсійний фонд. Це може бути зарахування заробітної плати або самостійні внески, в залежності від умов пенсійної програми та домовленостей між учасником і фондом.

3. Управління активами.

Недержавний пенсійний фонд управляє пенсійними внесками, інвестуючи їх в різні види активів, такі як акції, облігації, нерухомість та інші. Мета полягає у забезпеченні доходності та збільшенні вартості пенсійних активів протягом часу.

4. Акумуляція коштів.

З внесків та доходів від інвестицій пенсійних активів формується накопичений пенсійний капітал учасника. Це може включати основну суму внесків, приріст від доходів та реінвестовані прибутки.

5. Вибір пенсійної опції.

При настанні пенсійного віку або інших умов, встановлених програмою, учасник обирає пенсійну опцію. Це може бути місячний пенсійний платіж, одноразова сума або комбінація різних форм виплат.

6. Виплата пенсії.

Недержавний пенсійний фонд починає виплачувати обрану пенсійну опцію учаснику. Виплати можуть бути регулярними (наприклад, щомісячними) або здійснюватися за іншим графіком, визначеним у пенсійній програмі.

Ця схема недержавного пенсійного забезпечення через недержавні пенсійні фонди надає можливість учасникам зберігати індивідуальні пенсійні активи та отримувати пенсійні виплати на основі накопиченого капіталу.

На рисунку 2.2. зображено розподіл завдань з управління НПФ між адміністратором, компанією з управління активами та банком-зберігачем

Банк-зберігач контролює відповідність фінансових операцій компанії з управління активами інвестиційній декларації НПФ, а також відповідність використання адміністратором пенсійних коштів обмеженням, встановленим законодавством.

Якщо компанія з управління активами розпорядиться розмістити пенсійні внески в інструменти, не передбачені декларацією, банк-зберігач не має права підписувати такий платіжний документ. Також банк-зберігач перевіряє правильність розрахунку чистої вартості активів НПФ та чистої вартості одиниці пенсійних активів. У разі зменшення чистої вартості одиниці пенсійних активів на протязі року більш, ніж на 20 %, зберігач зобов’язаний повідомити про це, а також про інші виявлені порушення, Раду фонду та органи державного нагляду. Адміністратор, компанія з управління активами та банк-зберігач можуть надавати послуги НПФ лише у випадку отримання відповідної ліцензії.

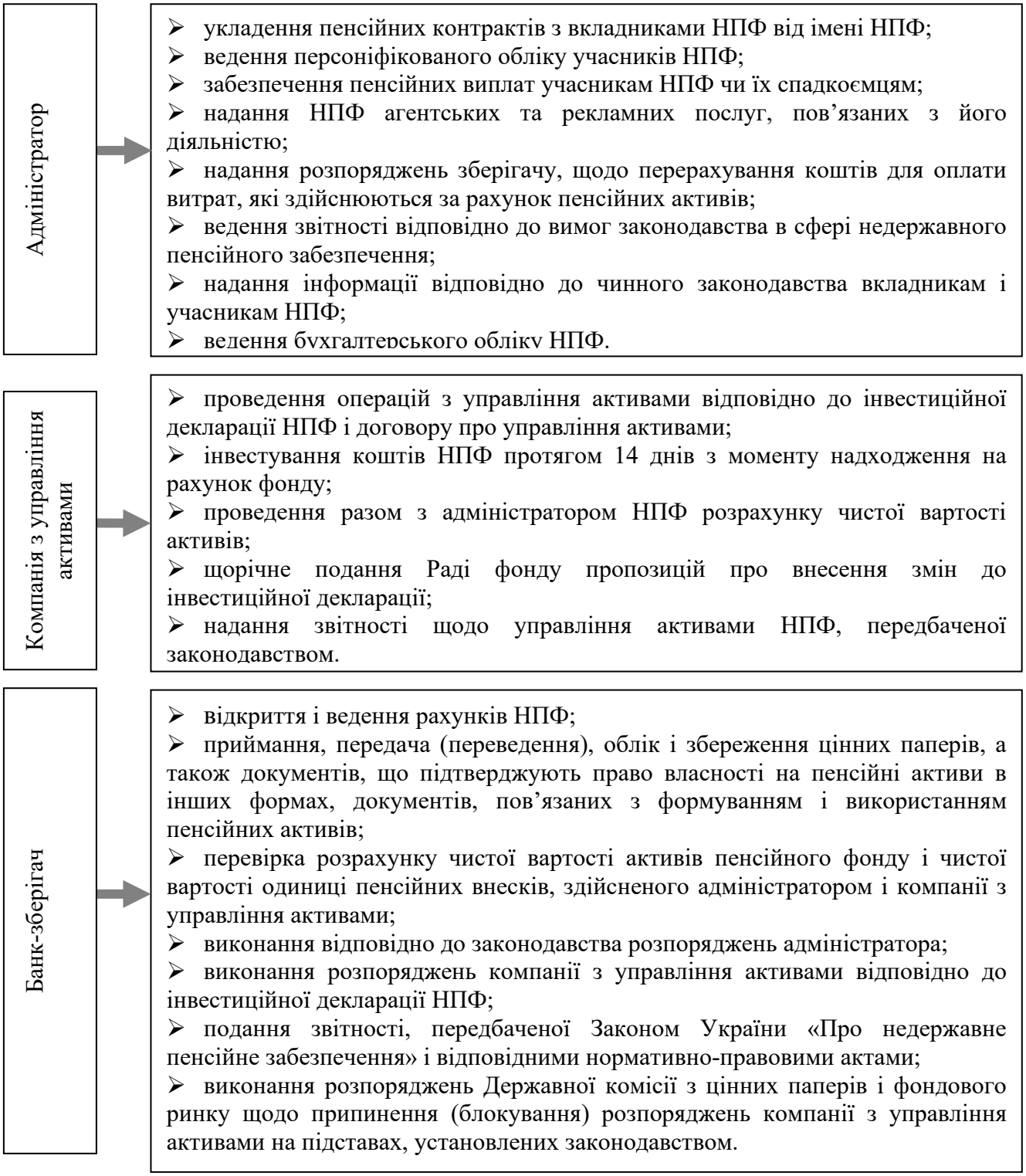

Рис. 2.2. Розподіл завдань з управління НПФ між адміністратором, компанією з управління активами та банком-зберігачем [26]

Ліцензійні вимоги до діяльності суб'єктів управління НПФ є інструментом державного контролю їх професійної готовності до роботи з пенсійними накопиченнями громадян. Так, вимоги до розмірів статутного

капіталу компанії з управління активами та адміністратора НПФ, а також до рівнів, на яких необхідно підтримувати власний капітал та формувати резерви, встановлені для того, щоб забезпечити таких суб'єктів фінансовими ресурсами, достатніми для професійної роботи, та гарантування відповідальності за виконання зобов'язань перед НПФ.

Потреба у вкладенні значних коштів у заснування адміністратора чи компанії з управління активами значно зменшує привабливість недержавного пенсійного забезпечення для «фінансових махінаторів».

Кваліфікаційні вимоги до працівників суб'єктів управління НПФ стосовно наявності у певної кількості з них вищої освіти, стажу роботи, професійної підготовки та здачі кваліфікаційних іспитів, встановлені для забезпечення достатнього професійного рівня їх діяльності.

Розглянемо більш докладно, як змінювались підходи до застосування окремих елементів нормативно-правового регулювання адміністраторів НПФ та компаній з управління активами НПФ за даними таблиці 2.1.

Результати аналізу даних таблиці 1, свідчать про те, що від початку вступу в дію Закону України органами державного нагляду застосовувались інструменти нормативно-правового регулювання діяльності адміністраторів та компаній з управління активами НПФ. З метою посилення фінансової спроможності установ, які обслуговують діяльність фондів, у 2011 р. було уточнено вимоги до розмірів статутного та власного капіталів адміністраторів та компаній з управління активами НПФ. Вважаємо такий рівень вимог до власного та статутного капіталів достатнім для того, щоб з одного боку, забезпечити захищеність фінансових інтересів учасників НПФ, а з іншого боку, не обмежувати конкуренцію між установами, що здійснюють управління фондами.

Таблиця 2.1

Окремі елементи нормативно-правового регулювання діяльності професійних адміністраторів та компаній з управління активами НПФ в України

Елементи системи	Період	
	2004-2010 роки	**2011 рік по сьогоднішні день**
Статутний капітал професійного адміністратора	Розмір статутного капіталу повинен становити не менше суми, еквівалентної 300 тис. євро	Уточнено розмір статутного капіталу – не менше, ніж 2,5 млн. грн
Власний капітал професійного адміністратора	Розмір власного капіталу повинен підтримуватись на рівні не менше, ніж сума, еквівалентна 200 тис. євро	Уточнено розмір власного капіталу – не менше, ніж розмір зареєстрованого статутного капіталу
Статутний капітал компанії з управління активами НПФ	Розмір статутного капіталу повинен становити не менше суми, еквівалентної 300 тис. євро	Уточнено розмір статутного капіталу – не менше, ніж 7,0 млн. грн.
Власний капітал компанії з управління активами НПФ	Розмір власного капіталу повинен підтримуватись на рівні не менше, ніж сума, еквівалентна 200 тис. євро	Уточнено розмір власного капіталу – не менше, ніж розмір зареєстрованого статутного капіталу
Резервний фонд професійного адміністратора, компанії з управління активами НПФ	Підтримується у розмірі, не меншому, ніж 25 % від розміру статутного фонду. Розмір щорічних відрахувань до резервного фонду не може бути менше 5% від суми чистого прибутку	
Граничні тарифи на оплату послуг з адміністрування НПФ	Розмір граничного тарифу для відкритих НПФ встановлено на рівні 6 %, для корпоративних та професійних НПФ – на рівні 5 % від суми пенсійних внесків, сплачених на користь учасників фонду протягом року	
Сумарний розмір винагороди компанії з управління активами НПФ	Сумарний розмір винагороди не може перевищувати 0,35 % від середньоарифметичного значення чистої вартості активів НПФ на місяць або 4,2 % на рік	

Джерело: [1, 2, 3, 4]

Важливим питанням забезпечення фінансової безпеки НПФ є майнова відповідальність адміністраторів, компаній з управління активами та банків-зберігачів за збитки, завдані НПФ внаслідок неналежного управління фондом.

Відповідно до Закону України, відшкодування збитків, завданих адміністратором, здійснюється за рахунок його резервного фонду, а у разі його недостатності – за рахунок іншого майна.

Збитки, завдані НПФ компанією з управління активами, внаслідок порушення нею законодавства, положень інвестиційної декларації або договору про управління активами, також відшкодовуються за рахунок резервного фонду компанії, а у разі його недостатності – за рахунок іншого майна.

Зберігач несе відповідальність за збитки, завдані ним учасникам НПФ внаслідок невиконання або неналежного виконання умов договору про обслуговування фонду зберігачем, та відшкодовує їх відповідно до умов цього договору та у порядку, встановленому законодавством.

Слід відзначити, що за рахунок коштів резервних фондів, а у разі їх нестачі, іншого майна суб’єктів управління НПФ, компенсуються збитки, завдані учасникам НПФ при реалізації операційних та кредитних ризиків. Тоді як втрати від реалізації ринкового ризику цілком перекладаються на учасників фондів. Законом України [1] передбачена також майнова відповідальність членів ради, однак підстави і механізм притягнення до такої відповідальності не врегульовані. У даному законі також не міститься норм про відповідальність за зобов'язання фонду засновників НПФ, які беруть участь в управлінні фондом шляхом проведення зборів засновників.

Важливим положенням Закону України, спрямованим на забезпечення фінансової безпеки НПФ, є те, що фонд не може бути проголошений банкрутом, оскільки сума його зобов’язань перед учасниками завжди дорівнює чистій вартості пенсійних активів. Тому НПФ не може бути ліквідований за законодавством про банкрутство. Для НПФ передбачений особливий режим ліквідації, за яким всі пенсійні кошти переводяться до іншого фонду, страхової компанії чи на депозитний рахунок у комерційному банку. Разом з тим, пенсійні активи можуть виступати об'єктом стягнення за

зобов’язаннями НПФ, пов’язаними із здійсненням фондом недержавного пенсійного забезпечення.

За рахунок того, що активи НПФ відокремлені від активів засновників та роботодавців-платників, адміністраторів, компаній з управління активами НПФ та банків-зберігачів, пенсійні активи не можуть включатися до ліквідаційної маси у разі банкрутства перелічених суб’єктів.

2.2. Оцінка стану недержавних пенсійних фондів в Україні

Недержавні пенсійні фонди (НПФ) в Україні розвиваються із зростаючою популярністю та впливом на пенсійну систему країни. Основними тенденціями розвитку є:

1. Збільшення кількості фондів. Кількість недержавних пенсійних фондів постійно зростає, що свідчить про збільшення конкуренції на ринку. Це дає учасникам більше вибору та можливість знайти фонд, який найкраще відповідає їх потребам.

2. Розширення пенсійних продуктів: НПФ стежать за змінами на ринку та по требами учасників і надають різноманітні пенсійні продукти та послуги. Це можуть бути різні типи накопичувальних пенсійних програм, можливість інвестування в різні фінансові інструменти та інші варіанти.

3. Посилення фінансового управління. НПФ зосереджуються на поліпшенні управління пенсійними активами, впроваджують професійний підхід до інвестицій та ризик-менеджменту. Залучення досвідчених фахівців та використання сучасних фінансових інструментів допомагає забезпечити доходність та стабільність активів фонду.

4. Зростання довіри та свідомості. За останні роки спостерігається збільшення довіри громадян до НПФ і розуміння їх ролі в системі пенсійного забезпечення. Люди стають більш свідомими щодо необхідності самостійного накопичення пенсійного капіталу та вибору відповідного фонду.

5. Зміни в законодавстві: Законодавство, що регулює діяльність НПФ, постійно змінюється та вдосконалюється з метою забезпечення більшої прозорості, захисту прав учасників та стабільності ринку пенсійних фондів.

6. Важливо відзначити, що розвиток НПФ в Україні є поступовим процесом, і вплив на пенсійну систему країни залежить від багатьох факторів, включаючи соціально-економічні умови, довіру громадян та дієвість законодавчої бази.

Станом на 31.12.2021 в Державному реєстрі фінансових установ містилася інформація про 63 недержавні пенсійні фонди (далі – НПФ) та 20 адміністраторів НПФ.

В Україні функціонує кілька найбільших недержавних пенсійних фондів. Пенсійний фонд "ОТП Пенсія" - один з найбільших недержавних пенсійних фондів в Україні, що надає послуги з накопичення пенсійного капіталу. Недержавний пенсійний фонд "Приватфонд" - є одним з найстаріших НПФ в Україні та надає послуги з накопичення пенсійного капіталу та управління пенсійними активами, входить до складу фінансової групи "Приват" та пропонує пенсійні рішення для учасників пенсійної системи. Недержавний пенсійний фонд "Емерит Україна" - є одним з провідних НПФ в Україні і пропонує послуги з накопичення та управління пенсійними активами.

Таблиця 2.2

ТОП 20 недержавних пенсійних фондів

№	НПФ	ЧВА, грн.
1	ОТП Пенсія	245 255 338,58
2	ПриватФонд	234 018 448,79
3	Емерит-Україна	206 036 789,88
4	Фармацевтичний	165 094 235,51
5	Династія	96 122 636,59
6	ВСІ	78 926 199,45
7	Україна	58 810 576,50
8	Золота осінь	51 972 582,31
9	Соціальний стандарт	48 400 777,88

10	Український пенсійний фонд	35 779 915,09
11	Соціальна перспектива	35 217 664,06
12	Європа	34 824 222,85
13	Причетність	30 008 117,10
14	Арта	27 359 424,21
15	Лаурус	17 310 594,31
16	Український пенсійний капітал	17 018 798,78
17	Ніка	12 573 012,07
18	ФріФлайт	11 288 740,33
19	Соціальні гарантії	10 171 644,27
20	Європейський вибір	9 921 063,0

Згідно з даними Державного реєстру фінансових установ недержавні пенсійні фонди зареєстровано у 8 регіонах України (рис.2.1).

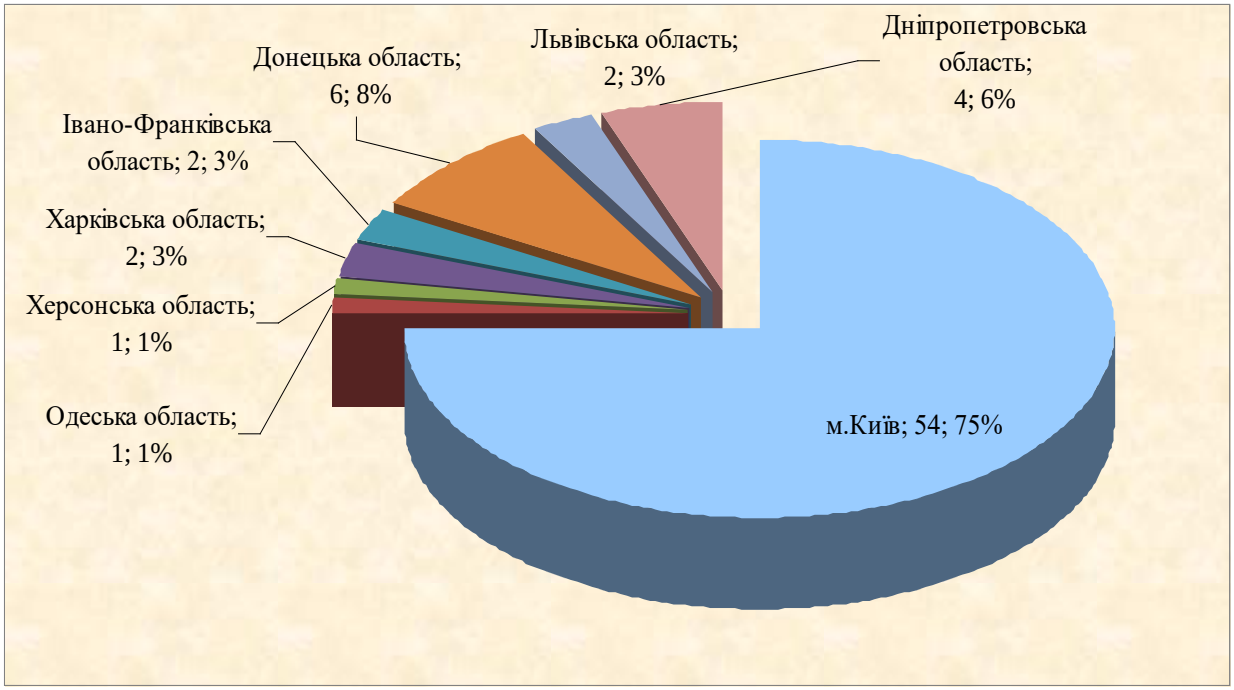

Рис. 2.1. Територіальний розподіл недержавних пенсійних фондів (шт.) за 2021 рік

Джерело: складено автором згідно даних Національної комісії, щ здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг

Найбільша кількість НПФ зосереджена у м. Києві – 53, або 73,6% від загальної кількості зареєстрованих НПФ.

В таблиці 2.3. представлено основні показники діяльності НПФ, згідно з поданими звітними даними, та розраховані темпи їх приросту.

Таблиця 2.3

Динаміка основних показників діяльності недержавних пенсійних фондів

Показники	Роки					Темп приросту, %	
	2017	2018	2019	2020	2021	2021/ 2020	2021/ 2017
1	2	3	4	5	6	7	8
Кількість укладених пенсійних контрактів, тис.шт.	75,0	61,4	61,4	55,1	59,7	8,3	-20,4
Загальна кількість учасників НПФ, тис.осіб	594,6	584,8	840,6	833,7	836,7	0,4	40,7
Загальна вартість активів НПФ, млн.грн.	1386,9	1660,1	2089,8	2469,2	1980,0	-19,8	42,8
Пенсійні внески, всього, млн. грн.	1102,0	1313,7	1587,5	1808,2	1886,8	4,3	71,2
у тому числі:							
від фізичних осіб	50,6	58,6	66,5	71,4	80,3	12,5	58,7
від фізичних осіб-підприємців	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,0	0,0
від юридичних осіб	1051,2	1254,9	1520,5	1736,1	1806,3	4,0	71,8
Пенсійні виплати, млн. грн	208,9	251,9	300,2	421,4	557,1	32,2	166,7
Кількість учасників, що отримали/ отримують пенсійні виплати, тис. осіб	63,1	66,2	69,0	75,6	82,2	8,7	30,3
Загальний дохід отриманий від інвестування пенсійних активів, млн. грн.	689,6	727,0	953,3	1266,0	872,2	-31,1	26,5
Прибуток від інвестування активів недержавного пенсійного фонду, млн. грн.	559,9	620,3	818,0	1095,0	657,0	-40,0	17,3
Сума витрат, що відшкодовуються за рахунок пенсійних активів, млн. грн.	86,6	106,6	135,3	171,0	215,2	25,8	148,5

Джерело: складено автором згідно даних Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг

Станом на 31.12.2021 адміністраторами недержавних пенсійних фондів укладено 59,7 тис. пенсійних контрактів, що на 8,3% (на 4,6 тис.шт.) більше, порівняно з кінцем 2020 року.

Збільшення кількості пенсійних контрактів пов’язане, в першу чергу, зі збільшенням пенсійних контрактів з фізичними особами, які порівняно із кінцем 2017 року збільшилась на 8,3% (на 4,6 тис.шт.).

Аналізуючи динаміку кількості укладених пенсійних контрактів за 5 років можна побачити що у 2021 році їх кількість зменшилась на 20,4% порівняно із 2017 роком. Це пов’язано з тим, що станом на 31.12.2017 року в Державному реєстрі фінансових установ містилась інформація про 96 недержавних пенсійних фондів та 40 адміністраторів НПФ.

В таблиці 2.4. представлено динаміку показників кількості вкладників та укладених пенсійних контрактів.

Таблиця 2.4

Динаміка показників кількості вкладників та укладених пенсійних контрактів

Показник	од.	Роки					Темп приросту,%	
		2017	2018	2019	2020	2021	2021/ 2020	2021/ 2017
Кількість вкладників юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців	тис. осіб	2,4	2,3	2,4	2,3	2,3	0,00	-5,74
Кількість вкладників фізичних осіб	тис. осіб	39,2	46,5	47,7	46,6	52,8	13,30	34,83
Кількість укладених пенсійних контрактів з юридичними особами та фізичними особами - підприємця	тис. шт.	15,1	13,5	13,0	7,8	7,7	-1,28	-49,11
Кількість укладених пенсійних контрактів з фізичними особами	тис. шт.	59,9	47,9	48,4	47,3	52,0	9,94	-13,20

Джерело: складено та розраховано автором згідно даних Національної комісії, щ здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг

З даних таблиці 2.4 можна побачити, що за 2021 рік структура пенсійних контрактів була наступною:

- юридичні особи та фізичні особи – підприємці – 2,3 тис. осіб, або 4,2% від загальної кількості вкладників;

- фізичні особи – 52,8 тис.осіб, або 95,8%.

Кількість вкладників юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців у 2021 році порівняно із 2017 роком зменшилась на 5,74%, порівняно із 2020 роком змін не відбулось. Кількість вкладників фізичних осіб у 2021 році збільшилось на 34,83% порівняно з 2017 роком, та на 13,30% порівняно з 2020 роком. Кількість укладених пенсійних контрактів з юридичними особами та фізичними особами-підприємцями у 2021 році склало 7,7 тис.шт, в порівнянні з 2017 роком це на 49,11% менше, якщо порівнювати з 2020 роком то на 1,28% менше у 2021 році.

Отже, у 2021 році збільшилась кількість укладених пенсійних контрактів с фізичними особами, але зменшилась на 0,1 тис.шт. кількість укладених контрактів з юридичними та фізичними особами – підприємцями. Найбільша кількість укладених пенсійних контрактів з фізичними особами була у 2017 році і складала 59,9 тис.шт.

Наступним кроком проведемо аналіз кількості учасників недержавних пенсійних фондів за останні 5 років.

Таблиця 2.5

Динаміка показників кількості учасників недержавних пенсійних фондів за 2017-2021 роки

Показник	Роки					Темп приросту,%	
	2017	2018	2019	2020	2021	2021/ 2020	2021/ 2017
Кількість учасників НПФ, тис.осіб	594,7	584,8	840,6	833,7	836,7	0,36	40,69
Кількість учасників, які отримають (отримали) пенсійні виплатиб тис.осіб	63,09	66,17	69	75,6	82,2	8,73	30,29

З отриманих даних таблиці 2.5. можна зробити висновок що, у 2021 році загальна кількість учасників недержавних пенсійних фондів становила 836,7 тис. осіб, з яких отримують (отримали) пенсійні виплати 82,2 тис. осіб, це 9,8% від загальної кількості учасників.

Отже, у 2021 році кількість учасників НПФ зменшилась порівняно із 2020 роком, а кількість учасників, які отримали/отримують пенсійні виплати збільшилась.

Розглянемо розподіл учасників НАПФ за статевою ознакою. Дані занесемо до таблиці 2.6.

Таблиця 2.6

Динаміка показників розподілу учасників НПФ за статевою ознакою

Показник	Роки					Темп приросту, %	
	2017	2018	2019	2020	2021	2021/ 2020	2021/ 2017
Загальна кількість учасників, тис.осіб у т.ч.	594,7	584,8	840,6	833,7	836,7	0,36	40,69
учасники - жінки	262,5	256,9	487,9	347,4	348,8	0,40	32,88
учасники - чоловіки	332,2	327,9	352,7	486,3	487,9	0,33	46,87

Збільшення кількості учасників НПФ у 2021 році порівняно із 2020 роком, пов’язано із збільшенням кількості жінок на 0,4% або 1,4 тис.осіб та збільшенням кількості чоловіків на 0,33%, або на 1,6 тис.осіб.

У 2018 році найбільшу частку серед учасників НПФ займали чоловіки 487,9 тис осіб, така структура спостерігається протягом всіх років окрім 2020, коли найбільшу частку складали жінки 487,9 тис. осіб., тоді як чоловіків було 352, 7 тис.осіб.

Досліджуючи учасників НПФ слід розглянути їх структуру за віковими групами. В таблиці 2.7 представлено динаміку показників розподілу учасників недержавних пенсійних фондів за віковими групами за 2018-2021 роки.

У 2021 році серед учасників НПФ більшість становили особи віком від 25 до 50 років, а саме 63,39%. У 2018 році дана вікова група складала 15,55%. Вікова група учасників недержавних пенсійних фондів до 25 років у 2021 році складала 3,08%, 50-60 років – 26,04%. Частка учасників НПФ вікових груп старше 60 років складала у 2021 році 7,48%.

Таблиця 2.7

Динаміка показників розподілу учасників недержавних пенсійних фондів за віковими групами

Показники	2018 рік	Питома вага,%	2019 рік	Питома вага,%	2020 рік	Питома вага,%	2021 рік	Питома вага,%
	тис.осіб		тис.осіб		тис.осіб		тис.осіб	
до 25 років	28,4	11,65	45,5	5,41	34,7	4,16	25,8	3,08
25-50 років	37,9	15,55	542,5	64,54	532,4	63,86	530,4	63,39
50-60 років	137,8	56,54	204,7	24,35	211,6	25,38	217,9	26,04
більше 60 років	39,6	16,26	47,9	5,70	55,0	6,60	62,6	7,48
Всього:	243,7	100,0	840,6	100,0	833,7	100,0	836,7	100,0

Під час війни в Україні недержавні пенсійні фонди продовжують свою діяльність, але можуть зазнавати певних викликів і впливу конфлікту на їх роботу. Недержавні пенсійні фонди прагнуть забезпечити неперервність виплат пенсій своїм учасникам, незважаючи на складні умови конфлікту. Для цього вони можуть вживати додаткових заходів забезпечення безпеки фінансових операцій та виплат. Недержавні пенсійні фонди можуть надавати додаткову підтримку своїм учасникам, які постраждали від війни. Це може включати допомогу у вирішенні питань щодо отримання пенсійних виплат, медичного забезпечення чи соціальної підтримки. У зв'язку зі зростаючим ризиком під час війни, недержавні пенсійні фонди звертають особливу увагу на захист своїх пенсійних активів. Це може включати диверсифікацію інвестиційного портфеля, забезпечення резервування та інші заходи для зменшення фінансових ризиків. Недержавні пенсійні фонди можуть співпрацювати з урядом та державними органами для координації пенсійного забезпечення в умовах конфлікту. Це може включати обмін інформацією, участь у спільних програмах підтримки тощо.

2.3. Аналіз формування та використання ресурсів недержавних пенсійних фондів

Розглянемо пенсійні виплати які були здійсненні недержавними пенсійними фондами протягом 2017-2021 років. Дані занесемо до таблиці 2.8.

Таблиця 2.8

Динаміка пенсійних виплат учасниками недержавних пенсійних фондів за 2017-2021 роки млн.грн.

Показник	Роки					Приріст, %	
	2017	2018	2019	2020	2021	2021/ 2020	2021/ 2017
одноразові виплати	203,1	240,8	279,6	384,6	475,7	23,69	134,22
виплати на визначений строк	5,8	11,1	20,6	36,8	81,4	121,20	1303,45
Всього	208,9	251,9	300,2	421,4	557,1	32,20	166,68

Пенсійні виплати (одноразові та на визначений строк) у 2021 році становили 557,1 млн. грн., що на 32,2% більше ніж в порівнянні з 2020 роком та на 166,68% більше ніж у 2017 році. При цьому одноразові виплати зросли на 23,69% у 2021 році порівняно з 2020 роком, а пенсійні виплати на визначений строк на 121,2%.

Сукупно недержавними пенсійними фондами станом на 31.12.2021 було здійснено пенсійних виплат (одноразових та на визначений строк) 82,2 тисячі учасників, тобто 9,8% від загальної кількості учасників отримали пенсійні виплати.

Станом на 31.12.2021 середній розмір одноразової пенсійної виплати на одного учасника НПФ, який отримав/ отримує пенсійну виплату одноразово, становить 6,0 тис. грн. (станом на 31.12.2020 – 5,2 тис. грн) та середній розмір пенсійної виплати на визначений строк на одного учасника НПФ, який отримав/ отримує пенсійну виплату на визначений строк, становить 23,3 тис. грн. (станом на 31.12.2020 – 19,4 тис. грн.).

Одним із основних показників, які характеризують систему НПФ, є сплачені пенсійні внески. Сума пенсійних внесків станом на 31.12.2021

становить 1 886,8 млн. грн., збільшившись порівняно з кінцем 2019 року на 4,3% (на 78,6 млн. грн.). (станом на 31.12.2018 – 1 808, 2 млн.грн.)

У загальній сумі пенсійних внесків станом на 31.12.2021 основну частину, або 95,7%, становлять пенсійні внески від юридичних осіб та фізичних осіб - підприємців, на яких припадає 1 806,5 млн. грн.

На збільшення суми пенсійних внесків порівняно з відповідним періодом 2020 року вплинуло збільшення суми пенсійних внесків від фізичних осіб на 12,5% (на 8,9 млн. грн.) та збільшення суми пенсійних внесків від юридичних осіб та фізичних осіб - підприємців на 4,0% (на 70,2 млн. грн.).

Розглянемо динаміку пенсійних внесків, виплат та активів НПФ за 2017-2021 роки ані подано в таблиці 2.9.

Таблиця 2.9

Динаміка основних показників системи недержавних пенсійних фондів за 2017-2021 роки, млн.грн.

Показник	Роки					Приріст, %	
	2017	2018	2019	2020	2021	2021/ 2020	2021/ 2017
Пенсійні виплати	209,9	251,9	300,2	421,4	557,1	32,20	165,41
Пенсійні внески	1102,0	1313,7	1587,5	1808,2	1886,6	4,34	71,20
Пенсійні активи	1386,9	1660,1	2089,8	2469,2	1980,0	-19,81	42,76

Загальна вартість активів, сформованих недержавними пенсійними фондами, за 2021 рік становила 1 980,0 млн. грн. , що на 19,8 %, або на 489,2 млн. грн. менше в порівнянні з кінцем 2020 року (рис.2.2.).

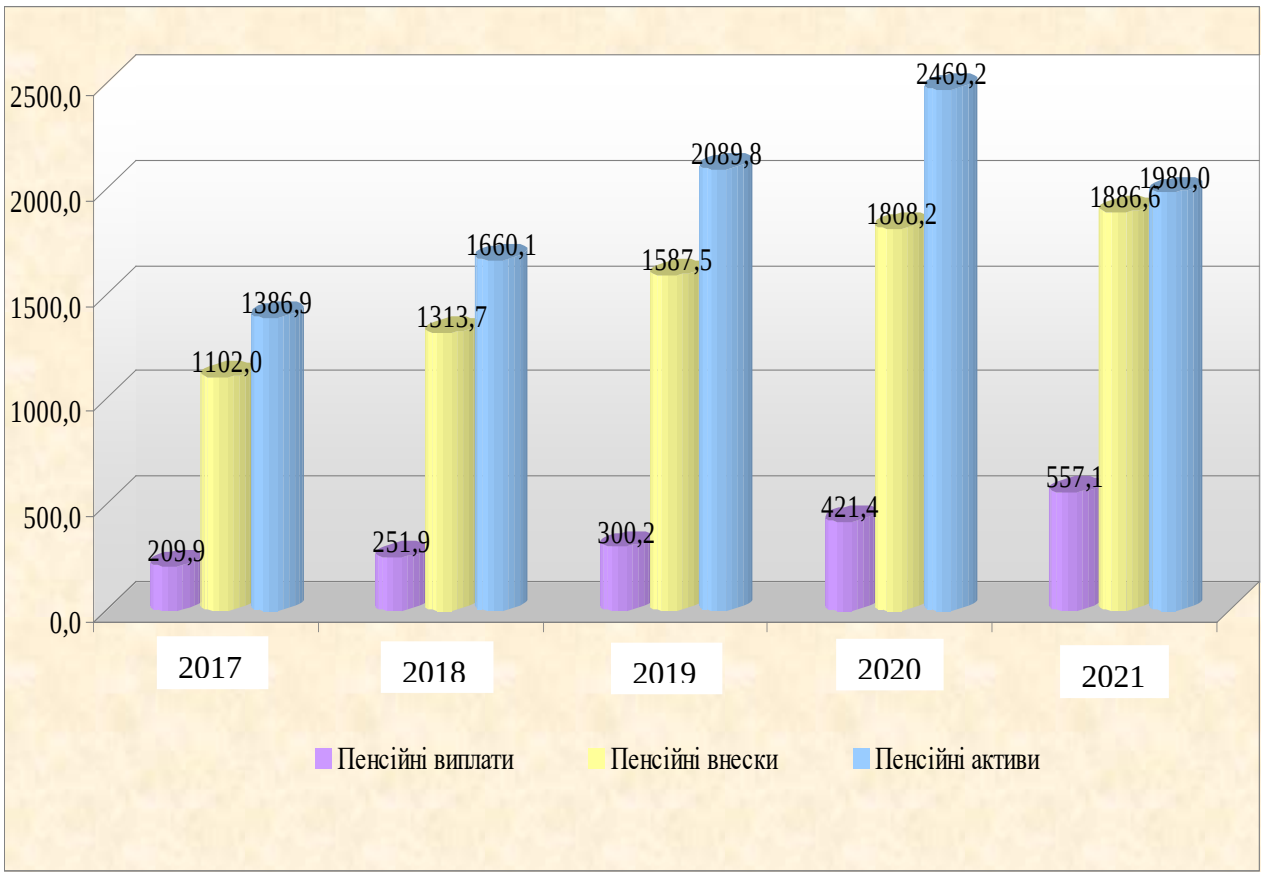

Рис.2.2. Динаміка основних показників системи недержавних пенсійних фондів, млн.грн.

Для НПФ властиво формувати портфель, до якого входять об’єкти інвестування з мінімальним ступенем ризику. Портфель недержавних пенсійних фондів складається з активів, в які фонди інвестують пенсійні внески учасників з метою забезпечення доходності та зростання коштів для майбутніх пенсійних виплат. Склад портфеля може варіюватися в залежності від стратегії та політики конкретного фонду, а також регуляторних обмежень та ризикового профілю.

Основні види активів, які можуть бути присутні у портфелях недержавних пенсійних фондів, включають:

1) Акції. Інвестиції в акції дозволяють фондам отримувати потенційно високу доходність від росту цін акцій на ринках. Проте акції також пов'язані з вищим рівнем ризику, оскільки їх ціни можуть коливатися значно.

2) Облігації. Фонди можуть інвестувати в різні види облігацій, включаючи урядові та корпоративні облігації. Облігації зазвичай мають

менший ризик порівняно з акціями та можуть забезпечувати стабільний потік доходу у вигляді відсоткових виплат.

3). Нерухомість. Деякі недержавні пенсійні фонди можуть інвестувати в нерухомість, таку як комерційні приміщення, житлові комплекси або інші види нерухомості. Інвестиції в нерухомість можуть забезпечувати стабільний потік доходу з оренди та потенційний капітальний ріст.

4). Інші альтернативні активи. Деякі фонди можуть розглядати інші альтернативні активи, такі як товари, інфраструктура, приватні еквіті та інші інвестиції, які не входять до традиційних категорій. Ці активи можуть мати різний рівень ризику та доходності.

Таблиця 2.10

Динаміка структури активів пенсійних фондів за 2017-2021 роки, млн.грн.

Активи	Роки					Темп росту,%	
	2017	2018	2019	2020	2021	2021/2020	2021/2017
Грошові кошти, розміщені на вкладних (депозитних) банківських рахунках	409,8	572,7	760,2	953,8	780,7	-18,15	90,51
Цінні папери, дохід за якими гарантовані Кабінетом Міністрів України	209	196,9	241,1	377,7	675,2	78,77	223,06
Облігації підприємств, емітентами яких є резиденти України	346,5	517	648,3	679,6	266,3	-60,82	-23,15
Акції українських емітентів	254,6	256,9	278,4	262,5	65,2	-75,16	-74,39
Об’єкти нерухомості	48,6	49,6	58	69,9	72,2	3,29	48,56
Банківські метали	26,1	18,6	14,7	14,5	13,5	-6,90	-48,28
Дебіторська заборгованість	34,6	21,3	32,5	68,9	63,9	-7,26	84,68
Активи, не заборонені законодавством України	47,7	13,6	26,6	25,9	25,7	-0,77	-46,12
Кошти на поточному рахунку	37,2	9,3	19,3	16,4	17,3	5,49	-53,49
Загальна вартість активів	1414,1	1655,9	2079,1	2469,2	1980	-19,81	40,02

Грошові кошти розміщені на вкладних банківських депозитах зменшились у 2021 році порівняно із 2020 роком на 18,15%, вартість цінних паперів збільшилась на 78,7% з 377,7 млн.грн у 2020 році до 675,2 млн.грн. у 2021 році. Дебіторська заборгованість у 2021 році склала 63,9 млн.грн, що на 7,26% менше ніж у 2020 році.

Загальна вартість активів зменшилась у 2021 році порівняно із 2020 роком та склала 1980 млн.грн.

Станом на 31.12.2021 основними напрямами інвестування пенсійних активів стали депозити в банках (39,4% усіх активів), гарантовані Кабінетом Міністрів України цінні папери (34,1%), облігації підприємств, емітентами яких є резиденти України (13,5%), акції вітчизняних підприємств (3,3%) (рис. 2.3).

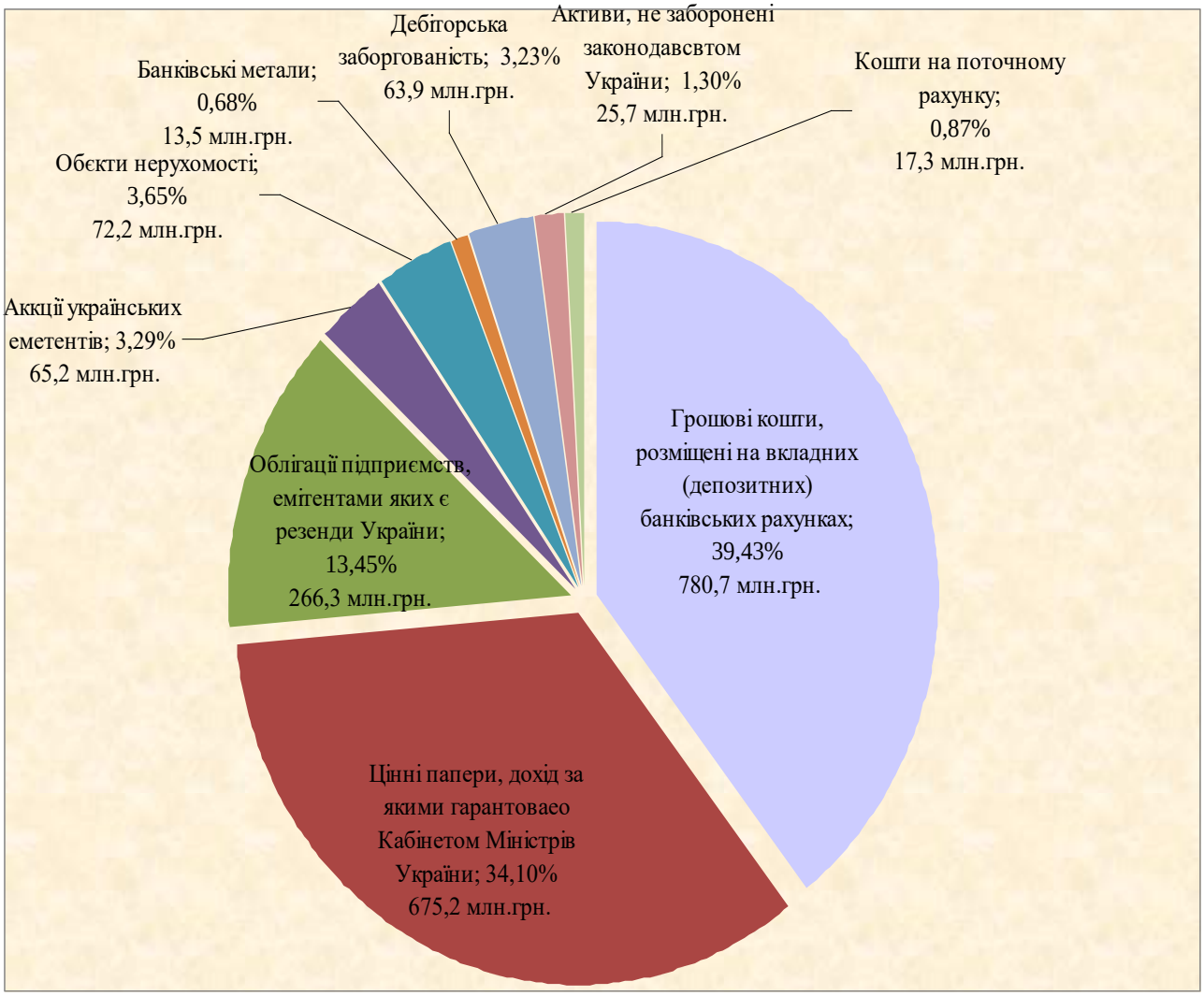

Рис. 2.3. Структура інвестованих пенсійних активів у 2021 році

Метою інвестування пенсійних активів є: забезпечення доходності, що означає, що активи повинні генерувати достатній рівень прибутку, щоб забезпечити достатню суму коштів для виплати пенсій учасникам фонду; збільшення вартості активів, що може бути досягнуто через різні стратегії, такі як інвестування в акції, облігації, нерухомість та інші активи, які мають потенціал зростання цін або генерацію доходу; управління ризиками, яке передбачає диверсифікацію портфеля, розподіляючи інвестиції між різними видами активів та ринками, що допомагає зменшити ризик втрат та зберегти стабільність інвестицій під час ринкових коливань; врахування довгострокової природи пенсійних зобов'язань, що передбачає врахування довгострокової природи пенсійних зобов'язань. Фонди зважають на часовий горизонт пенсійних виплат та інвестують в активи, які відповідають цьому горизонту та забезпечують стабільність та зростання коштів протягом цього періоду.

Загальний дохід, отриманий від інвестування пенсійних активів, за 2021 рік становив 872,2 млн. грн., або 46,2 % від суми залучених внесків, зменшився у порівнянні з кінцем 2020 року на 393,8 млн. грн., або на 31,1 %.

Висновки до 2 розділу

1. Недержавне пенсійне забезпечення через НПФ: адміністратор від імені НПФ укладає з вкладниками пенсійні контракти; вкладники сплачують пенсійні внески на користь учасників шляхом перерахування грошових коштів на розрахунковий рахунок НПФ, відкритий у банку-зберігачу; компанія з управління активами дає банку-зберігачу розпорядження про інвестування накопичених пенсійних внесків; банк-зберігач надає компанії з управління активами інформацію про здійснені операції та отриманий інвестиційний дохід; адміністратор надає компанії з управління активами інформацію про внески, що надійдуть до НПФ та пенсійні виплати, які будуть здійснені; компанія з управління активами подає адміністратору

звітність з недержавного пенсійного забезпечення; адміністратор інформує учасників фонду про стан їх індивідуальних пенсійних рахунків та укладає договори про виплату пенсій; адміністратор дає розпорядження банку-зберігачу про здійснення виплат за рахунок пенсійних активів; банк-зберігач подає адміністратору звітність з недержавного пенсійного забезпечення; банк-зберігач здійснює пенсійні виплати учасникам НПФ; Рада фонду забезпечує управління НПФ та здійснює контроль за його діяльністю; Рада фонду заслуховує звіти про діяльність адміністратора, компанії з управління активами, банку-зберігача та приймає рішення щодо цих звітів; Рада фонду розглядає спірні питання, що виникають між пенсійним фондом та його учасниками та (або) вкладниками.

2. Станом на 31.12.2021 в Державному реєстрі фінансових установ містилася інформація про 72 недержавних пенсійних фондів (далі – НПФ), 23 адміністраторів НПФ (станом на 31.12.2020 у Державному реєстрі налічувалось 76 НПФ та 24 адміністратори). Аналізуючи динаміку кількості укладених пенсійних контрактів за 5 років було зроблено висновок, що у 2020 році їх кількість зменшилась на 20,4% порівняно із 2017 роком. Це пов’язано з тим, що станом на 31.12.2017 року в Державному реєстрі фінансових установ містилась інформація про 96 недержавних пенсійних фондів та 40 адміністраторів НПФ. Аналізуючи динаміку кількості укладених пенсійних контрактів за 5 років можна побачити що у 2021 році їх кількість зменшилась на 20,4% порівняно із 2017 роком. Це пов’язано з тим, що станом на 31.12.2017 року в Державному реєстрі фінансових установ містилась інформація про 96 недержавних пенсійних фондів та 40 адміністраторів НПФ.

РОЗДІЛ 3
ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВИМИ РЕСУРСАМИ НЕДЕРЖАВНИХ ПЕНСІЙНИХ ФОНДІВ В УКРАЇНІ

3.1. Зарубіжний досвід діяльності НПФ в аспекті формування і використання фінансових ресурсів

Світовий досвід свідчить про те, що розвиток системи недержавного пенсійного забезпечення активізувався у 80-х роках XX ст., коли в більшості провідних країн світу пенсійні реформи стали об'єктивною необхідністю. Їх суть полягає в раціоналізації фінансових обов'язків держави із провадження пенсійного забезпечення. Цей процес є нерівномірним та несинхронізованим по окремих країнах, але із поглибленням інтеграційних процесів він набуває загальних рис.

У тих країнах, де реформи системи пенсійного забезпечення почалися раніше, сучасний пенсійний ринок досяг значного розвитку і має суттєвий позитивний вплив на загальноекономічні процеси. Такими країнами переважно є ті, що входять до Організації по економічному співробітництву і розвитку (ОЕСР), так звані «багаті країни». Їх набутий досвід став взірцем для наслідування іншим країнам, в тому числі для України. Як наслідок, сформувалася загальносвітова тенденція до побудови трирівневих пенсійних систем [38].

Сучасна структура пенсійного забезпечення в світі поділяється на три рівні або стовпи (pillar – англ., стовп):

- 1-й стовп – державне пенсійне забезпечення з обов'язковою участю (фінансування за принципом «pay-as-you-go, PAYG»).

- 2-й стовп – професійні пенсійні схеми для зайнятих в конкретній галузі, на підприємстві або певною професійною діяльністю («occupational»).

- 3-й стовп – персональні пенсійні схеми працівників у фінансових структурах, що надають відповідні послуги («personal») [42].

У багатьох провідних країнах світу була створена законодавча база для паралельного функціонування двох систем. Одна – державна, що гарантує скромний рівень загального пенсійного забезпечення, а друга – недержавна, яка забезпечує додаткові пенсії. Такий підхід дістав назву дуалістичного.

Уперше обов'язкові додаткові пенсії були законодавчо введені у Швеції (1959 р.). Потім аналогічні системи запровадила Фінляндія (1961 р.), Норвегія (1967 р.), Франція (1972 р.), Англія (1975 р.), Швейцарія (1985 р.). У зазначених країнах цю систему підтримали працедавці, оскільки кошти акумулювалися у приватних страхових компаніях та НПФ.

Пенсійні системи, що історично сформувалися в різних країнах, класифікують за багатьма ознаками. З огляду на пріоритетні напрями пенсійного реформування виділимо такі основні моделі.

Американська модель пенсійної системи включає декілька основних компонентів і підходів. Основні елементи цієї системи включають такі:

Соціальне страхування: В США діє федеральна програма соціального страхування під назвою Social Security. Ця програма надає пенсійні виплати після досягнення пенсійного віку, який зазвичай залежить від року народження. Величина пенсійного платежу залежить від рівня заробітку та тривалості страхового стажу.

Корпоративні пенсійні плани: Багато компаній в США пропонують своїм працівникам корпоративні пенсійні плани, які дозволяють співробітникам зберігати кошти на пенсію. Ці плани можуть бути визначеними внесками (Defined Contribution Plans), де компанія та працівник вносять внески у пенсійний рахунок, або визначеними пенсійними платежами (Defined Benefit Plans), де пенсія визначається на основі факторів, таких як заробіток та стаж роботи.

Індивідуальні пенсійні рахунки: Індивідуальні пенсійні рахунки, такі як Individual Retirement Accounts (IRAs) та 401(k) плани, є популярним способом збереження коштів на пенсію в США. Ці рахунки дозволяють

особам вносити власні внески та інвестувати їх в різні активи для отримання доходності на майбутню пенсію.

Індивідуальні пенсійні контракти: Існує можливість придбання індивідуальних пенсійних контрактів, таких як Individual Retirement Annuities (IRAs), які надають гарантовані виплати пенсії в обмін на платежі, здійснювані протягом років роботи або протягом певного періоду.

Ця модель пенсійної системи в США базується на комбінації соціального страхування, корпоративних пенсійних планів та індивідуальних пенсійних рахунків. Кожен з цих елементів має свої особливості та правила, що регулюються законодавством та регуляторами. Це дозволяє громадянам США мати деякий рівень соціального захисту та можливість активно зберігати кошти на майбутню пенсію.

Така модель запроваджена у США, країнах Латинської Америки, Португалії.

Німецька модель пенсійної системи базується на принципі загального обов'язкового страхування та розподільної системи. Основні елементи цієї системи включають такі:

Загальне обов'язкове страхування: У Німеччині існує система загального обов'язкового страхування, відома як Gesetzliche Rentenversicherung (GRV), яка охоплює більшість працюючих осіб. Частка заробітку працівника відраховується до пенсійного фонду, який гарантує пенсійні виплати в майбутньому. Розмір пенсії залежить від заробітку протягом років роботи та тривалості страхового стажу.

Додаткове добровільне пенсійне страхування: Окрім загального обов'язкового страхування, в Німеччині існує можливість додаткового добровільного пенсійного страхування. Це включає приватні пенсійні плани, які пропонуються роботодавцями або індивідуально, а також державну підтримку для таких пенсійних планів.

Пенсійні фонди: Пенсійні внески, які здійснюються в рамках загального обов'язкового страхування, збираються та адмініструються

спеціальними пенсійними фондами. Ці фонди інвестують зібрані кошти з метою забезпечення виплат пенсій.

Рівень пенсій: Розмір пенсій в Німеччині залежить від кількох факторів, включаючи заробіток, тривалість страхового стажу та вік виходу на пенсію. Зазвичай пенсійний вік в Німеччині поступово збільшується для забезпечення фінансової стійкості пенсійної системи перед зростанням тривалості життя.

Державна підтримка: Держава надає додаткові пільги та підтримку для осіб з низькими доходами або з обмеженою можливістю працювати, щоб забезпечити їм адекватний рівень пенсійного забезпечення.

Німецька модель пенсійної системи характеризується комбінацією загального обов'язкового страхування та можливості додаткового добровільного пенсійного страхування для забезпечення адекватних пенсійних виплат у майбутньому.

Німецька модель – використовується в Німеччині, Австрії, Італії, Франції, Бельгії, Греції, Швеції та інших європейських країнах.

Японська модель пенсійної системи включає кілька ключових елементів і підходів. Японія має систему загального обов'язкового державного пенсійного страхування, відому як Kōsei Nenkin. Ця система покриває всіх громадян Японії, які мають статус постійного жителя та досягли певного віку. Розмір пенсії залежить від заробітку протягом кар'єри та тривалості страхового стажу. Багато компаній в Японії пропонують своїм працівникам корпоративні пенсійні плани. Ці плани можуть бути визначеними внесками або визначеними пенсійними платежами. Роботодавці та працівники вносять внески до пенсійних фондів, які потім інвестують ці кошти з метою забезпечення майбутніх пенсійних виплат. Індивідуальні пенсійні рахунки, такі як Individual Retirement Accounts (IRAs), також доступні в Японії. Ці рахунки дозволяють громадянам зберігати кошти на пенсію та інвестувати їх у різні активи з метою отримання доходності.

Японські пенсійні фонди (pension funds) є важливими гравцями на фінансовому ринку. Вони збирають внески від учасників системи та інвестують ці кошти в різні види активів, включаючи акції, облігації, нерухомість та інші фінансові інструменти, з метою забезпечення доходності та зростання фонду для майбутніх пенсійних виплат.

Крім загального обов'язкового пенсійного страхування, існують додаткові добровільні пенсійні плани, такі як Individual Pension Plans (IPPs) та Retirement Savings Plans (RSPs). Ці плани надають можливість громадянам зберігати додаткові кошти на пенсію і отримувати податкові пільги.

Японська модель пенсійної системи поєднує державне пенсійне страхування з корпоративними пенсійними планами та індивідуальними пенсійними рахунками. Це сприяє забезпеченню адекватних пенсійних виплат та фінансової стійкості системи.

Чилійська модель пенсійної системи, також відома як Sistema de Pensiones de Capitalización Individual (SPCI), була запроваджена у Чилі в 1981 році. Ця модель ґрунтується на системі індивідуального капіталізованого пенсійного забезпечення. В рамках чилійської моделі кожен працівник має свій власний індивідуальний пенсійний рахунок у приватних пенсійних фондах, відомих як Administradoras de Fondos de Pensiones (AFP). Частка заробітку працівника відраховується на його особистий рахунок у пенсійному фонді. У Чилі діє кілька приватних пенсійних фондів, кожен з яких управляє коштами своїх учасників. Ці фонди інвестують зібрані кошти в різні фінансові активи, зокрема акції, облігації, фонди інвестицій тощо, з метою забезпечення доходності та зростання капіталу. Працівники мають можливість обрати пенсійний фонд, в якому будуть управляти їхні пенсійні вкладення. Це дає їм певну свободу вибору та можливість змінити пенсійний фонд у майбутньому. У чилійській моделі пенсійної системи, працівники не залежать від державної системи розподілу, а самі несуть відповідальність за накопичення достатніх пенсійних активів для майбутнього. При досягненні пенсійного віку, працівники можуть отримати пенсійні виплати зі свого

індивідуального пенсійного рахунку. Вони мають можливість обрати спосіб отримання пенсії, який може включати одноразову суму, регулярні виплати або комбінацію обох.

Чилійська модель пенсійної системи надає працівникам більший контроль над своїми пенсійними вкладеннями, але також покладає на них більшу відповідальність за забезпечення достатніх пенсійних активів у майбутньому. Ця система також має свої переваги та виклики, і її ефективність та рівень пенсійних виплат можуть залежати від фінансового ринку та інвестиційної стратегії пенсійних фондів.

У 1990-х роках чилійську пенсійну модель було покладено в основу пенсійних систем багатьох країн Латинської Америки (Аргентина, Болівія, Мексика, Колумбія, Перу, Сальвадор та ін.).

Отже, основним принципом реформування пенсійних систем є поступове заміщення солідарної системи системою індивідуальних накопичувальних рахунків з обов'язковими і добровільними внесками.

Таким чином, на підставі проведеного нами аналізу можна виділити три основні види систем пенсійного забезпечення, які існують у світі:

У світі існує кілька основних видів систем пенсійного забезпечення, які використовуються в різних країнах. Основні види систем пенсійного забезпечення включають наступні:

1. Розподільча загальна пенсійна система. Це система, в якій держава надає пенсійні виплати громадянам на основі встановлених критеріїв, таких як вік пенсійного забезпечення та страховий стаж. Цей тип системи може бути фінансово підтримуваним через державний бюджет або за рахунок пенсійних внесків, сплачуваних працівниками та роботодавцями.

2. Корпоративні пенсійні плани. Ці пенсійні плани надаються компаніями своїм працівникам як додатковий вид пенсійного забезпечення. Роботодавці вносять внески до пенсійних фондів або управляють пенсійними планами для забезпечення пенсійних виплат своїм співробітникам у майбутньому.

3. Індивідуальні пенсійні рахунки. Це системи, в яких громадяни мають індивідуальні облікові записи або рахунки, на які вони вносять пенсійні внески або заощадження. Ці кошти потім інвестуються в різні фінансові активи з метою накопичення капіталу на майбутню пенсію.

4. Гібридні системи. Деякі країни мають гібридні системи, які комбінують різні елементи зазначених вище систем. Наприклад, поєднання загальної державної пенсії з можливістю додаткових добровільних внесків до індивідуальних пенсійних рахунків або корпоративних пенсійних планів.

Отже, у світі використовуються різні моделі побудови пенсійних систем, але при цьому недержавне пенсійне забезпечення, зокрема зі створенням НПФ, завжди є їх важливою складовою. Високий розмір пенсій у Данії, Фінляндії, Франції, США та інших високорозвинених країнах передусім став можливим завдяки НПФ, у яких бере участь уже близько 40% населення. Причому у США і Європі цей показник удвічі вищий (близько 80%), в Азії – 40% [39].

Як показав проведений нами аналіз, у світі існують різноманітні моделі побудови недержавних пенсійних фондів, зокрема: неавтономні та автономні; інституційні (корпоративні, засновницькі, трастові) й контрактні (індивідуальні та колективні).

Автономні недержавні пенсійні фонди діють в багатьох європейських країнах. Розрізняють два типи автономних пенсійних фондів:

1) інституційні, у яких НПФ є юридичною особою із правоздатністю і дієздатністю (такі НПФ існують, зокрема, в Україні);

2) контрактні, у яких НПФ складається з юридично відокремленої сукупності активів без право- та дієздатності (наприклад, у США).

Якщо узагальнити досвід діяльності НПФ можна виділити 3 основних методи портфельного регулювання: якісні портфельні обмеження (правило розсудливої людини); кількісні портфельні обмеження та їх комбінація**.** Розглянемо основні відмінності підходів до інвестиційного регулювання (від

найбільш жорстких методів до найліберальніших) на прикладі країн з розвиненими пенсійними ринками (табл.3.1.)

Таблиця 3.1

Досвід управління фінансовими ресурсами недержавних пенсійних фондів в різних країнах світу

Регіон	Країни	Інвестування тільки в дозволені інструменти	Встановлення лімітів по окремих інструментах	Ліміти для набору інструментів	Ліміти по емітентах	Ліміти за ризиком	Мінімальний рівень прибутковості	Ліміти закордонного інвестування
1	2	3	4	5	6	7	8	9
Латинська Америка	Аргентина	так	так	ні	так	так	так	так
	Болівія	так	так	так	так	так	ні	так
	Бразилія	так	так	ні	так	так	так	так
	Чилі	так	так	так	так	так	так	так
	Колумбія	так	так	так	так	так	так	так
	Коста-Ріка	так	так	так	так	так	ні	так
	Сальвадор	так	так	так	так	так	так	так
	Перу	так	так	так	так	так	так	так
	Мексика	так	так	так	так	так	ні	так
	Уругвай	так	так	так	так	так	так	так
Центральна та Східна Європа	Чехія	так	так	ні	так	ні	ні	так
	Естонія	так	так	ні	так	ні	ні	так
	Угорщина	так	так	ні	так	ні	ні	так
	Польща	так	так	так	так	ні	так	так
	Казахстан	так	так	ні	так	ні	так	так
	Литва	ні	ні	ні	ні	ні	ні	ні
	Латвія	ні	ні	ні	ні	ні	ні	ні
	Словенія	ні	ні	ні	ні	ні	ні	ні
Пн Америка	Канада	ні	так	ні	так	ні	ні	так
	США	ні	ні	ні	ні	ні	ні	ні
Зх. Європа	Нідерланди	ні	ні	ні	ні	ні	ні	ні
	Швеція	ні	так	ні	так	ні	ні	ні
	Великобританія	ні	ні	ні	ні	ні	ні	ні
Азіатсько-Тихоокеанський регіон	Австралія	ні	ні	ні	ні	ні	ні	ні
	Гонконг	ні	ні	ні	ні	ні	ні	ні
	Японія	ні	ні	ні	ні	ні	ні	ні

Джерело: [57]

В країнах зі зростаючими та новими пенсійними ринками, до ряду яких належить і Україна, законодавством передбачені обмеження на інвестиції пенсійних коштів в корпоративні цінні папери та облігації. Формально приводом для введення подібних обмежень можна вважати відсутність розвитку фондового ринку та переважання спекулятивної частини у його структурі, але така ситуація є в даному випадку тільки позитивним моментом з огляду на події в США та ЄС на пенсійних ринках [23].

До факторів, що стримують розвиток пенсійних фондів, на нашу думку, слід віднести такі: малий розмір активів, відсутність надійних і ефективних фінансових інструментів для інвестування та законодавче обмеження їх використання. При цьому необґрунтовані кількісні обмеження стають на заваді диверсифікації активів. Наприклад, у деяких країнах вони спричинили зменшення середнього рівня прибутковості. Пенсійним фондам також дуже важливо забезпечити інвестиційні доходи відповідно до очікувань вкладників, щоб завоювати їх довіру. Водночас, індикатором довіри населення як до фонду, так і до приватної пенсійної системи загалом, на нашу думку, є рівень капіталізації пенсійних активів. Крім того, завжди існує ризик невиконання пенсійних зобов'язань перед учасниками пенсійних схем, який потрібно компенсувати більшими внесками. Чим більше внесків потрібно вносити вкладнику, тим менш привабливим є фонд для нього.

Наступним негативним фактором слід вважати нестабільну економічну ситуацію в країні, яка породжує два додаткових ризики: ризик інфляційних втрат майбутніх накопичень та ризик зменшення надходження внесків до фондів внаслідок зниження доходів населення. Сукупність вищенаведених чинників впливає на розподіл світового пенсійного ринку за рівнем їх розвитку на зрілі, зростаючі та нові ринки.

Проведений аналіз дозволяє зробити наступні висновки. По-перше, спостерігається стійка тенденція до нарощування активів пенсійними фондами протягом останніх п'яти років по всьому світу. По-друге, темпи приросту активів НПФ нерівномірні в залежності від регіонів. По-третє,

швидке нарощування фінансових ресурсів НПФ відбувається у тих країнах, які знаходяться на початковому етапі запровадження накопичувальної системи пенсійного забезпечення та мають так звані «нові ринки». Подібні тенденції розвитку спостерігаються у вітчизняних НПФ.

3.2. Напрямки залучення ресурсів недержавним пенсійним фондом

Збільшення обсягів ресурсів, що залучаються, можна досягнути наступними методами:

1) шляхом збільшення кількості учасників та вкладників;

2) шляхом збільшення середнього розміру пенсійних внесків;

3) шляхом збільшення кількості учасників молодого віку, що дозволить відстрочити час настання виконання головних зобов'язань НПФ [46].

Основним інструментом залучення фінансових ресурсів НПФ є пенсійні схеми. Загальні риси пенсійних схем, які б було доцільно використовувати при роботі з юридичними особами, як основним джерелом фінансових ресурсів на сучасному етапі розвитку НПФ, виглядають наступним чином:

1. Параметри обраної вкладником пенсійної схеми (тривалість періоду пенсійних накопичень і виплат, розміри і періодичність пенсійних внесків і т. ін.) встановлюються в пенсійному договорі.

2. Мінімальний строк накопичення пенсійних внесків повинен визначатися вкладником. Привабливим для фонду є включення до пенсійних схем одноразового внеску за учасників для тих вкладників, які мають значні кошти в певний момент, але не впевнені, що будуть мати їх в майбутньому. Проте період початку пенсійних виплат повинен бути відстрочений на тривалий термін.

3. При розрахунку внесків бажано орієнтуватися не на розмір посадових окладів, а запропонувати декілька варіантів внесків в залежності від рівня доходів різних категорій робітників.

4. Початок періоду пенсійних виплат бажано, щоб співпадав з віком, з яким пов'язується право на державну пенсію [40].

Додатковим джерелом збільшення ресурсів НПФ є інвестиційний прибуток, тому що це додаткова вартість, створена в процесі фінансової діяльності підприємства, яку можна зберегти шляхом вилучення і реінвестувати, та збільшення її позитивно впливає на результативні показники діяльності НПФ: чисту вартість активів та чисту вартість одиниці пенсійних внесків. За рахунок цього відбувається збільшення пенсійних виплат на у майбутніх періодах.

Для розвитку системи НПЗ державі потрібно подолати наступні негативні тенденції, які існують у суспільстві і є характерними для економік пострадянського простору:

- низький горизонт планування (люди живуть сьогоднішнім днем, відчувши переваги «суспільства споживання»);
- дуже високий коефіцієнт дисконтування (за відчуттями швидкість знецінення вартості грошей вища, ніж ставки по кредитах, інфляція і навіть приріст доходів);
- найбільш заможна частина населення надає перевагу виводити кошти в закордонні активи та в офшор, не бажаючи інвестувати у економіку власної країни [43].

З огляду на існуючі вищезазначені проблеми, ми робимо висновок про те, що в сучасних умовах НПФ не доводиться обирати, яку категорію учасників чи вкладників їм залучати. Відсутність сприятливого зовнішнього середовища, тобто економічна криза, податкові перешкоди, соціальна напруга у суспільстві, ускладнює процес розвитку системи НПЗ. Проте кожен фонд повинен піклуватися про те, щоб його діяльність приваблювала потенційних учасників і вкладників саме до такого НПФ. Поряд з тим,

потрібно якомога довше відстрочувати настання етапу абсолютної зрілості фонду.

З огляду на гостроту проблем формування фінансових ресурсів через потребу у розвитку нормативної бази національного ринку пенсійних послуг та значимості цього аспекту для подальшої життєздатності НПФ, як однієї з основних умов розвитку як інвестиційного процесу, так і переходу до економічного росту, пропонується недержавним пенсійним фондам використовувати наступну фінансову стратегію в частині залучення пенсійних внесків:

- забезпечити надходження пенсійних внесків у відповідності до розробленого нами критерію надійності функціонування НПФ, які залежать від стадії життєвого циклу такого НПФ;

- приділяти увагу прогнозуванню динаміки майбутніх пенсійних виплат і пенсійних внесків шляхом ранжирування активних учасників за віком, періодом їх особистого накопичення та його середнім розміром на окремому пенсійному рахунку учасників кожної групи [43].

Запропоновані заходи повинні сприяти підвищенню ефективності функціонування як окремого недержавного фонду так і ринку пенсійних послуг загалом.

Висновки до 3 розділу

1. У роботі проаналізовано генезис становлення, розвитку та функціонування недержавних пенсійних фондів в ряді європейських країн, зокрема: визначено розподіл сучасних пенсійних ринків на типові групи розвитку (зрілі (3 тип), зростаючі (2 тип), нові (1тип)), у яких відповідно до типу розвитку пенсійного ринку формується інвестиційна стратегія НПФ: для країн з ринками нового типу характерна концентрація грошових коштів на депозитних рахунках в банківських установах; у країнах з ринками зростаючого типу акумулюються активи у державні облігації; узагальнено позитивні чинники розвитку пенсійного ринку (рівень економічного розвитку

країни, ступінь розвитку фондового ринку, позитивна динаміка акумулювання фінансових ресурсів пенсійних фондів на фінансових ринках) та негативні (необґрунтовані кількісні інвестиційні обмеження, нестабільність економічної і політичної ситуації в країні тощо).

2. Ключовим елементом системи управління фінансовими ресурсами НПФ є узгодженість між активами і пасивами. Всі зобов'язання НПФ були розподілені на два змістовних блока: головні зобов'язання – це бухгалтерські зобов'язання, що виникають перед учасниками НПФ в межах основної мети його діяльності та другорядні зобов'язання, які виникають перед третіми особами в процесі забезпечення фінансово-господарської діяльності НПФ.

3. Запропоновано механізм залучення та ефективного використання фінансових ресурсів, який базується на показниках оцінювання впливу зовнішніх чинників на фінансове становище НПФ, декомпонуванні приросту активів за кількісним і якісним критерієм та структурно складається з взаємопов'язаних блоків механізму залучення і механізму використання фінансових ресурсів НПФ, що дозволяє забезпечити нескінченний цикл функціонування НПФ.

ВИСНОВКИ

Проведене у кваліфікаційній роботі дослідження показало, що:

Система недержавного пенсійного забезпечення – це складова частина системи накопичувального пенсійного забезпечення, що передбачено частиною 1 статті 2 Закону України "Про загальнообо'язкове державне пенсійне страхування" , та яка передбачає добровільну участь фізичних та юридичних осіб, у формуванні пенсійних заощаджень з метою отримання учасниками недержавного пенсійного забезпечення додаткових до загальнообов'язкового державного пенсійного страхування пенсійних виплат. Недержавне пенсійне забезпечення здійснюється через недержавні пенсійні фонди. Недержавний пенсійний фонд є важливою ланкою для забезпечення економічного і соціального розвитку країни, тому що недержавні пенсійні фонди є великими інвесторами і їх активи у всьому світі забезпечують «довгі» гроші. У законі України «Про недержавне пенсійне забезпечення», визначено, що «недержавний пенсійний фонд – це юридична особа, створена на основі добровільного членства громадян та/або юридичних осіб з метою забезпечення пенсійного забезпечення своїх учасників. Відповідно до цього закону, недержавний пенсійний фонд здійснює діяльність зі збирання внесків, управління та інвестування пенсійних активів, а також виплати пенсій та інших пенсійних виплат своїм учасникам.

Цілями процесу управління фінансовими ресурсами на конкретних його етапах є такі: акумулювання пенсійних внесків у максимально-можливому обсязі, забезпечення ефективності інвестування фінансових ресурсів (максимізація розміру інвестиційного доходу при встановленому рівні ризику), збалансування грошових потоків за обсягом та їх синхронізація у часі (забезпечення своєчасного виконання зобов’язань фонду).

Недержавне пенсійне забезпечення через НПФ за допомогою механізму здійснення, коли адміністратор від імені НПФ укладає з вкладниками пенсійні контракти; вкладники сплачують пенсійні внески,

перераховуючи грошові кошти на розрахунковий рахунок НПФ; компанія з управління активами дає розпорядження банку-зберігачу про інвестування накопичених пенсійних внесків.

Станом на 31.12.2021 в Державному реєстрі фінансових установ містилася інформація про 72 недержавних пенсійних фондів (далі – НПФ), 23 адміністраторів НПФ (станом на 31.12.2020 у Державному реєстрі налічувалось 76 НПФ та 24 адміністратори). Аналізуючи динаміку кількості укладених пенсійних контрактів за 5 років було зроблено висновок, що у 2020 році їх кількість зменшилась на 20,4% порівняно із 2017 роком. Це пов'язано з тим, що станом на 31.12.2017 року в Державному реєстрі фінансових установ містилась інформація про 96 недержавних пенсійних фондів та 40 адміністраторів НПФ. Аналізуючи динаміку кількості укладених пенсійних контрактів за 5 років можна побачити що у 2020 році їх кількість зменшилась на 20,4% порівняно із 2016 роком. Це пов'язано з тим, що станом на 31.12.2016 року в Державному реєстрі фінансових установ містилась інформація про 96 недержавних пенсійних фондів та 40 адміністраторів НПФ.

У роботі проаналізовано генезис становлення, розвитку та функціонування недержавних пенсійних фондів в ряді європейських країн, зокрема: визначено розподіл сучасних пенсійних ринків на типові групи розвитку (зрілі (3 тип), зростаючі (2 тип), нові (1тип)), у яких відповідно до типу розвитку пенсійного ринку формується інвестиційна стратегія НПФ: для країн з ринками нового типу характерна концентрація грошових коштів на депозитних рахунках в банківських установах; у країнах з ринками зростаючого типу акумулюються активи у державні облігації; узагальнено позитивні чинники розвитку пенсійного ринку (рівень економічного розвитку країни, ступінь розвитку фондового ринку, позитивна динаміка акумулювання фінансових ресурсів пенсійних фондів на фінансових ринках) та негативні (необґрунтовані кількісні інвестиційні обмеження, нестабільність економічної і політичної ситуації в країні тощо).

Запропоновано механізм залучення та ефективного використання фінансових ресурсів, який базується на показниках оцінювання впливу зовнішніх чинників на фінансове становище НПФ, декомпонуванні приросту активів за кількісним і якісним критерієм та структурно складається з взаємопов'язаних блоків механізму залучення і механізму використання фінансових ресурсів НПФ, що дозволяє забезпечити нескінченний цикл функціонування НПФ.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Закон України «Про недержавне пенсійне забезпечення» Верховна Рада України; Закон від 09.07.2003 № 1057-IV [Електронний ресурс]: Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1057-15

2. Брагін С. Недержавні пенсійні фонди на неефективному фондовому ринку: приклад України // [Електронний ресурс] / С. Брагін, О. Макаренко // Вісник Національного Банку України. – 2011. - №1. – с. 18-24. – [Електронний ресурс]: Режим доступу: http://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=73121

3. Бахмач Н. В. Формування корпоративних недержавних пенсійних фондів підприємств легкої промисловості : дис. …канд. екон. наук : 08.07.01 / Н. В. Бахмач ; Київський національний ун-т технологій та дизайну. – К., 2006. – 195 с.

4. Вітка, Ю. В. Недержавні пенсійні фонди : теоретичні і практичні аспекти [Електронний ресурс] / Вітка Ю. В. // Наукові записки. Т. 38. Юридичні науки. – 2011. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/Portal/Soc_Gum/NaUKMA/law/2011_38/04_vitka_yuv.pdf.

5. Вітка, Ю. В. Цивільно-правові аспекти управління активами у сфері недержавного пенсійного забезпечення [Електронний ресурс] / Ю. Вітка // Наукові записки. Т. 53. Юридичні науки. – 2012. – С. 110-114. – Режим доступу: www.library.ukma.kiev.ua/e-lib/NZ/NZV53_2012_law/25_vitka_yuv.pdf.

6. Гнибіденко, І. Пенсійна реформа в Україні: стан, проблеми, перспективи // Економіка України, 2007. – С. 4 – 11

7. Григоренко, Є. М. Проблеми підвищення якості управління активами НПФ [Електронний ресурс] / Є. М. Григоренко // Пенсійна реформа в Україні. – 2013. – Режим доступу: http://www.pension.kiev.ua/files/rt_27feb2013_present_grigorenko.pdf.

8. Григоренко, Є. М. Державна політика у сфері НПЗ. Державний нагляд за НПФ та адміністраторами НПФ [Електрон. ресурс] / Є. М. Григоренко // Пенсійна реформа в Україні. – 2007. – Режим доступа : http://www.capitalmarkets.kiev.ua/download/rt_26jun2007_present_grigorenko.pdf .

9. Данилова, Т. Н. Негосударственные пенсионные фонды – институт коллективного инвестирования сбережений населения / Т. Н. Данилова, О. С. Смирнова // Финансы и кредит. – 2012. – № 21. – С. 18-23.

10. Ємець, В. Роль недержавних пенсійних фондів у забезпеченні економічного розвитку країни: аналіз фінансових результатів [Текст] / В. Ємець // Економіст. – 2014. – № 11. – С.37-40.

11. Залєтов, О. М. Пенсійний захист населення: глобальна проблема XXI століття / О. М. Залєтов // Страхова справа. – 2006. – № 3. – С. 12-17.

12. Залко, Г. Американский опыт пенсионного обеспечения / Г. Залко // Рынок ценных бумаг. – 2004. – № 17. – С. 56 – 59.

13. Кащенко О. Л. Соціально-економічні основи страхування / О. Л. Кащенко, В. А. орисова. – Суми : Університетська книга, 1999. – 252 с.

14. Коваленко, Ю. М. Інвестиційна політика недержавних пенсійних фондів / Ю. М. Коваленко // Фінанси України. – 2014. – № 8. – С. 91-97.

15. Ковальова, Н. М. Механізм державного регулювання інвестиційної діяльності пенсійних фондів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.02.03 «Організація, управління, планування і регулювання економікою» / Н. М. Ковальова – Київ, 2005. – 20 с.

16. Конопліна, Ю. С. Система пенсійного забезпечення як елемент соціальної сфери економіки / Ю. С. Конопліна // Вісник Української академії банківської справи. – 2009. – № 1 (26). – С. 3-9.

17. Котляр, Д. Недержавне пенсійне забезпечення в ЄС: корисний досвід та можливі висновки для України [Електронний ресурс] / Д. Котляр // Часопис ПАРЛАМЕНТ. – 2012. – № 4. – Режим доступу :

http://www.parlament.org.ua/index.php?action=magazine&id=9&ar_id=135&iar_id=126&as=2/

18. Кривенко, Л. В. Населення як чинник розвитку системи недержавного пенсійного забезпечення / Л. В. Кривенко, О. В. Мелешко // Актуальні проблеми економіки. – 2010. – № 1. – С. 185-192

19. Леонов, Д. Особливості інвестиційної діяльності недержавних пенсійних фондів: світовий досвід / Д. Леонов // Ринок цінних паперів України. – 2006. – № 11-12. – С. 57-66.

20. Леонов, Д. Недержавні пенсійні фонди в Україні: стан та проблеми формування активів та розвитку інвестиційної діяльності НПФ / Дмитро Леонов // Ринок цінних паперів України. – 2007. – № 1-2. – С. 79-91.

21. Леонов, Д. Формування та розподіл прибутку недержавного пенсійного фонду: проблемні питання / Д. Леонов // Ринок цінних паперів. Вісник Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку. – 2005. – № 11. – С.53-65.

22. Мелешко, О. В. Концептуальні засади формування фінансових ресурсів недержавною системою пенсійного забезпечення в Україні / Мелешко О. В. // Бизнес Информ : научный информационный журнал. Національна економіка в умовах зміни ролі та місця людини в системі суспільного виробництва : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. – 2013.– № 11 (2). – С. 55-57

23. Мелешко, Е. В. Критический анализ основних направлений инвестирования активов украинских негосударственных пенсионных фондов / Е. В. Мелешко // Региональные финансы – 2014: доступные ресурсы реальному сектору : сборник материалов Международной заочной научно-практической конференции студентов, аспирантов и молодых ученых : в 2 ч.. Ч. 2. / Юго-Зап. гос. ун-т. – Курськ, 2014. – С. 90-94

24. Мелешко, О. В. Недержавні пенсійні фонди як джерело фінансового ресурсу для реального сектору економіки / Мелешко О. В. // Підприємницька діяльність в Україні: проблеми розвитку та регулювання :

збірник матеріалів IV Міжнародної науково-практичної конференції 27-28 травня 2010 р. – Київ : МІБО КНЕУ, 2013. – С. 156-159

25. Мелешко, О. В. Особливості розвитку недержавних пенсійних фондів: зарубіжний досвід / О. В. Мелешко // Стратегія розвитку України (Економіка. Соціологія. Право) : наук. журнал. – № 1-2 – К. : НАУ, 2014. – С. 250-254.

26. Мелешко, О. В. Проблеми недержавних пенсійних фондів розвинутих країн як наслідок світової фінансової кризи / О. В. Мелешко // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України : зб. наук. праць. – Випуск 28. – Суми: ДВНЗ «УАБС НБУ», 2010. – С. 54-63.

27. Мелешко, О. В. Становлення та тенденції розвитку системи недержавного пенсійного забезпечення в Україні / О. В. Мелешко // Економіка: проблеми теорії та практики : зб. наукових праць : у 5 т. Т. 5 / Дніпропетровський національний університет. – Дніпропетровськ, 2012. – С. 1233-1244

28. Мелешко, О. Недержавні пенсійні фонди в структурі сучасного пенсійного забезпечення / О. Мелешко // Українська наука XXI століття : матеріали п'ятої всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції (17 – 19 червня 2009 р.). – частина 2. / Інститут наукового прогнозування , Кримский інститут економіки та господарського права (Севастопольськ філія), ТОВ «ТК Меганом». – Київ, 2009. – С. 60-62.

29. Момотюк Л.Є. Роль недержавних пенсійних фондів у системі пенсійного забезпечення// Фінанси України. –2006. -No 5. –С. 71-77

30. Морозова О. Пенсійна реформа: між- народний досвід / О. Морозова // Вісник Пенсійного фонду України. – 2003. – № 3. – С. 26.

31. Науменкова С. В. Недержавне пенсійне забезпечення в Україні / С. В. Науменкова. – К. : Знання, 2010. – 66 с.

32. Науменкова С. В. Ринок фінансових послуг / С. В. Науменкова. – К. : Знання, 2010. – 532 с.

33. Підсумки розвитку системи недержавного пенсійного забезпечення за 2015 рік [Електронний ресурс] // Державна комісія з регулювання ринків фінансових послуг України: [сайт]. – Режим доступу: http://www.dfp.gov.ua/fileadmin/downloads/ Inform_NPF_2015.pdf

34. Попов А. А. Пенсионные системы США и России: эволюция и попытка реформ / А. А. Попов // США и Канада: Экономика. Политика. Культура. – 2001. – № 3. – С. 35–45.

35. Поворозник В. Щодо реалізації інвестиційного потенціалу недержавного пенсійного забезпечення : аналітична записка / В. Поворозник. - К. : Нац. ін-т стратег. дослідж., Відділ екон. та соціальної стратегії. – Режим доступу : http://old.niss.gov.ua/Monitor/December2009/14.htm

36. Ріппа М. Б. Порівняльна характеристика світових систем пенсійного забезпечення і страхування / М. Б. Ріппа // Світ фінансів. – 2007. – № 1 (10). – С. 25–27.

37. Свердел, М. О. Вплив недержавних пенсійних фондів на соціально - економічну систему / М. О. Свердел // Фінанси України. – 2014. – № 8. – С. 50-54.

38. Смоляр, Ю. Особливості інвестиційної діяльності недержавних пенсійних фондів: зарубіжний досвід і вітчизняна практика / Ю. Смоляр, Г. Терещенко // Фінанси України. – 2008. – № 3. – С. 43-51.

39. Суриков Е. А. Доходы населения. Опыт количественных измерений Е. А. Суриков. – М. : Финансы и статисти- ка, 2000. – 380 с.

40. Ткаченко Є.В. Перспективи розвитку недержавних пенсійних фондів в Україні // [Електронний ресурс] / Є. В. Ткаченко // Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля. — 2013. — № 16 (205). — С. 150—153. – режим доступу: file:///C:/Users/Oleg/Downloads/VSUNU_2013_16_32%20(1).pdf

41. Небаба, Н.О. Управління фінансовими потоками недержавних пенсійних фондів [Текст] : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.08 / Небаба Н.О.; Укр. акад. банк. справи. - Суми, 2015. - 20 с.

42. Ярошенко О.В. Механізм залучення і використання фінансових ресурсів недержавними пенсійними фондами. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня канд. екон наук. Спеціальність 08.00.08 – Гроші, фінанси і кредит ДВНЗ «Українська академія банківської справи Національного банку України».- Суми – 2013 рік.

43. Ярошенко О.В. здобувач, ДВНЗ «Українська академія банківської справи Національного банку України» Механізм залучення і використання фінансових ресурсів недержавними пенсійними фондами// Ефективна економіка: електронне фахове наукове видання. – 2012. – № 11. – Режим доступу: http://www.economy.nayka.com.ua/index.php?operation=1&iid=398.

44. Ярошенко, О. В. Дослідження методів управління активами вітчизняних недержавних пенсійних фондів в сучасних умовах / Ярошенко О. В. // Економіка : проблеми теорії і практики : збірник наукових праць. – Випуск 264 : в 9 т. – Т. VII. – Дніпропетровськ : ДНУ, 2012. – С. 1802-1809.

45. Ярошенко, О. В. Стадія життєвого циклу недержавного пенсійного фонду: ознаки розподілу / О. В. Ярошенко // Nauka i inowacja – 2013: materiały VI międzynarodowej naukowi-praktycznej konferencji (07 – 15 października 2013 roku). – volume 1. Ekonomiczne nauki.: Przemzśl. Nauka i studia 2013. – Str. 62-65

46. Ярошенко, О. В. Життєвий цикл недержавного пенсійного фонду: методика визначення / О. В. Ярошенко // Актуальні проблеми економіки. – 2013. – № 3. – С. 235-242.

47. Яценко, В. Ризики у приватному пенсійному забезпеченні та необхідність регулювання пенсійних фондів / В. Яценко // Соціальний захист. – 2012. – № 5. – С.51-56.

48. Державна комісія з регулювання ринків фінансових послуг [Електрон. ресурс] / Держфінпослуг. – Електронні дані. – К., 2005. – Режим доступу : http://www.dfp.gov.ua/.

49. Державний комітет статистики України [Електрон. ресурс] / Держкомстат України. – Електрон. дані. – К., 1998-2010. – Режим доступу : http://www.ukrstat.gov.ua/.

50. Електронна система оприлюднення інформації про діяльність недержавних пенсійних фондів [Електронный ресурс] / Держфінпослуг. – Режим доступу: http://npf.dfp.gov.ua/.

51. Інформація про стан і розвиток недержавного пенсійного забезпечення України за 2011-2015 рік / Державна комісія з регулювання ринків фінансових послуг України. - Режим доступу : http://www.dfp.gov.ua

52. Критерії оцінки фінансового стану недержавного пенсійного фонду [Электронный документ] : розпорядження Держфінпослуг від 27.06.2005 № 5945. – Режим доступу : http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1041.16739.0

53. Методика аналізу та оцінки недержавних пенсійних фондів та компаній з управління активами недержавних пенсійних фондів [Электронный документ] / УАІБ. – Режим доступу : http://www.uaib.com.ua/files/articles/369/29_4.doc

54. Недержавні пенсійні фонди [Електронний ресурс] / Державна комісія з регулювання ринків фінансових послуг України. - Режим доступу: http://www.dfp.gov.ua/1058.html.

55. Недержавні пенсійні фонди України та загальнообов'язкова накопичувальна пенсійна система [Електронний ресурс] / Агентство фінансових ініціатив - Режим доступу: http: // www. capitalmarkets. kiev. ua //download/fia report_feb2015.pdf.

56. Огляд системи пенсійного забезпечення в Великобританії [Електронний ресурс] / Державна комісія з регулювання ринків фінансових послуг // Режим доступу : http://www.dfp.gov.ua/fileadmin/downloads/GB2.pdf

57. Antolin, P. Pension Fund Performance [Text] / P. Antolin // Working Paper on Insurens and Private Pensions. – OESD publishing, 2008. – №. 20. – 19 p.

58. Bazdarich, M. J. Separability and Pension Optimization [electronic resource] / Michael J. Bazdarich // The Jornal of Fixed Income. – 2012. – winter. – P. 60-67. - Режим доступу: http://search.ebscohost.com/

59. Davis, E. P. Pension fund management and international investment – a global perspective [electronic resource] / E. Philip Davis // Pensions. – 2014. – Vol. 10, 3. – P. 236-261. – Режим доступу: http://search.ebscohost.com/

60. Investments of pension funds in CEE countries. Research Report [Text] / FI-AD Financial Advisory Ltd. – Budapest, 2015. – P. 125

61. Organization for economic co-operating and development [Electron. resours] / OECD. – Franc. – Режим доступу: http://www.oecd.org/document/46/0,3343,en_2649_34853_36091822_1_1

Додаток А

Приклад формування і використання фінансових ресурсів НПФ

Таблиця А.1.

Типова структура консервативного портфелю

Активи	**Вага**	**Дохідність, %**
Акції	0,15	35,00
Корпоративні облігації	0,20	18,00
Депозит	0,30	17,00
Муніципальні облігації	0,10	10,50
Державні облігації	0,25	8,00
Всього	**1**	**17,00**

Таблиця А.2.

Типова структура активного портфелю

Активи	**Вага**	**Дохідність, %**
Акції	0,40	35,00
Корпоративні облігації	0,20	18,00
Депозит	0,30	17,00
Муніципальні облігації	0,10	10,50
Всього	**1**	**23,75**

Таблиця А.3.

Приклад диференційованих розмірів внесків до корпоративного НПФ за віком

Працівники віком	**Пенсійні внески, % від суми зарплати працівника**
18-25 років	3
26-35 років	6
36-45 років	10
46-55 років	15

Таблиця А.4.

Приклад диференційованих розмірів внесків до корпоративного НПФ за стажем роботи

Працівники зі стажем роботи на даному підприємстві	**Пенсійні внески, % від суми зарплати працівника**
1-5 років	3
6-15 років	6
16-20 років	10
21 та вище	15

Продовження додатку А

Таблиця А.5.

Приклад диференційованих розмірів внесків до корпоративного НПФ за стажем роботи та віком одночасно

Працівни к-ки віком	**Пенсійні внески, % від суми зарплати для працівників із стажем роботи на даному підприємстві (років)**					
	1-3	4-7	8-12	13-18	19-22	23-27
18-25 років	2	3	-	-	-	-
26-35 років	3	4	5	6	-	-
36-45 років	4	5	6	7	8	10
і так далі	-	-	-	-	-	-